

Inhoud

Van de redactie	3
Het Nederlands Bijbelgenootschap in het negentiende- eeuwse Indië Lourens de Vries	4
Een bijbel voor alle protestanten: de NBG-vertaling 1951 Anne Jaap van den Berg	16
<i>Groot Nieuws voor U (1972) en de Groot Nieuws Bijbel (1983, 1996)</i> Jaap van Dorp	27
De Nieuwe Bijbelvertaling Klaas Spronk	40

Van de redactie

Op 29 juni 1814 werd in de Engelse kerk op het Begijnhof in Amsterdam het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) opgericht. Dit jaar vieren we het tweehonderdjarig bestaan met tal van activiteiten. Op 8 februari is de tentoonstelling ‘Thuis in de Bijbel’ geopend, die we met het Museum Catharijneconvent hebben georganiseerd en die tot 10 augustus in Utrecht is te bezoeken. In het maartnummer van *Met Andere Woorden* (MAW) hebben we hier ruime aandacht aan besteed. Op 28 juni vieren we het eigenlijke jubileum met een groot bijbelfestival in Utrecht. Het jubileumjaar wordt in oktober afgesloten met de publicatie van de *Bijbel in Gewone Taal*. Over deze vertaling is al veel in MAW gepubliceerd. Zie voor alle jubileumactiviteiten onze website www.bijbelgenootschap.nl.

In het kader van ons jubileum brengen we twee themanummers van MAW uit. Dit eerste nummer is gewijd aan het vertaalwerk van het NBG. Allereerst komen de vertaalactiviteiten ten behoeve van bijbellezers in het toenmalig Nederlands-Indië aan de orde, vervolgens schenken we aandacht aan enkele grote binnenlandse vertaalprojecten van het NBG.

Vrij snel na de oprichting begon het NBG met het vertaalwerk voor Indië. In zijn bijdrage schenkt Lourens de Vries ruime aandacht aan de (voor)geschiedenis van dit vertaalwerk, waarbij hij de nadruk legt op enkele projecten uit de negentiende eeuw. Ruim honderd jaar later richtte het NBG zich voor het eerst op het vertalen van de Bijbel in het Nederlands, waarvan in 1951 de Nieuwe Vertaling, beter bekend als NBG-vertaling 1951, het resultaat was. Deze nieuwe bijbel heeft bij de overgrote meerderheid van de protestanten de Statenbijbel van 1637 vervangen. Anne Jaap van den Berg gaat in zijn artikel nader in op de totstandkoming en de ontvangst van deze vertaling.

In 1972 verscheen voor het eerst een nieuwe vertaling van het Nieuwe Testament in, zoals dat genoemd werd, omgangstaal, *Groot Nieuws voor U*. In 1983 volgde de hele Bijbel in omgangstaal, de *Groot Nieuws Bijbel*. Bij het maken van deze vertaling was gebruikgemaakt van de nieuwe inzichten die vanaf de jaren vijftig op het gebied van de (bijbel)vertaalwetenschap tot stand waren gekomen. Jaap van Dorp bespreekt in zijn artikel de achtergronden en het ontstaan van de vertaling in omgangstaal.

Tot slot neemt Klaas Spronk het laatste grote vertaalproject, De Nieuwe Bijbelvertaling, onder de loep. Deze interconfessionele bijbelvertaling, die in 2004 verschenen is, heeft de NBG-vertaling 1951 als kerkbijbel vrijwel volledig vervangen en wordt ook in de rooms-katholieke kring gebruikt.

Vrijwel alle foto's in dit nummer zijn afkomstig uit ons rijk gevulde fotoarchief.

▲ Titelblad Nieuwe Testament in het Nederlands en Maleis, vertaald door A.C. Ruyl, Enkhuizen 1629.

Foto: NBG/Sandra Haverman

Het Nederlands Bijbelgenootschap in het negentiende-eeuwse Indië

Lourens de Vries

Het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) was zeer actief in het Nederlands-Indië van de negentiende eeuw. Dit artikel wil iets laten zien van die fascinerende geschiedenis. Daarbij leun ik sterk op het mooie boek *In Leijdeckers voetspoor. Anderhalve eeuw Bijbelvertaling en taalkunde in de Indonesische talen* van J.L. Swellengrebel, uitgegeven in twee delen door het NBG (1974-1978).

We kunnen de geschiedenis van het bijbelvertalen in de Indonesische Archipel indelen in drie perioden.¹ De eerste periode, van 1629 tot 1811, zouden we de VOC-periode kunnen noemen omdat de Verenigde Oost-Indische Compagnie toen de enige opdrachtgever en uitgever van bijbelvertalingen was in de Archipel.² In 1629 drukte J.J. Palensteyn in Enkhuizen op kosten van de VOC de Maleise vertaling van Matteüs.³ Dit evangelie was vertaald door de VOC-onderkoopman A.C. Ruyl. Die vertaling was niet alleen de eerste vertaling van een bijbelboek in het Maleis, maar vormde ook de eerste vertaling in een Aziatische taal waarvan we een bestaansbewijs hebben.⁴ In die eerste periode dienden bijbelvertalingen als bijbels voor de scholen en Gereformeerden Kerken in de Archipel, beide onder controle van de VOC, en dat verklaart waarom er alleen in het Maleis en het Portugees werd vertaald.⁵ Dat waren in die periode de contacttalen in de Archipel die in kerk en school werden gebruikt, maar ook daarbuiten, op markten en in havens.

Hoewel de VOC in 1795 ophield te bestaan, laat ik het tweede tijdvak van bijbelvertalen beginnen in 1811. Toen begon de periode waarin bijbel- en zendingsgenootschappen de rol van de VOC overnamen als opdrachtgevers en uitgevers. In 1811 richtte gouverneur Th.S. Raffles tijdens het Engelse interimbestuur het Javaans Bijbelgenootschap op, als ondersteuning van het werk van het Brits en Buitenlands Bijbelgenootschap. Na afloop van de Engelse bestuursperiode, in 1816, ging dat bijbelgenootschap verder onder de naam Oost-Indisch Bijbelgenootschap. Al snel na de oprichting in 1814 werd het Nederlands Bijbelgenootschap actief in Nederlands-Indië en ging het daar een leidende rol spelen bij het vertalen en verspreiden van bijbels in de vele talen van de Archipel, al waren er ook andere zending- en bijbelgenootschappen

actief in het Indische vertaalwerk. De verschillen met de VOC-periode waren groot. Bijbelvertalingen waren niet langer uitsluitend bedoeld voor school en Gereformeerde Kerk en beperkt tot Maleis en Portugees, maar richtten zich ook en vooral op de vele honderden niet-christelijke volkeren in de Archipel, elk met hun eigen taal en cultuur. Daarmee kwamen al die andere talen in het vizier. Vertalen in het Maleis bleef wel heel belangrijk omdat het Maleis na 1800 het Portugees volledig had verdrongen als contacttaal in de Archipel, ook in Batavia, waar het Batavia Portugees lang had standgehouden.⁶

De taalwetenschap kwam in de tweede periode sterk naar voren. Twee taalafgevaardigden van het NBG, H.N. van der Tuuk en N. Adriani, hebben in het bijzonder bijgedragen aan de studie van de Austronesische taal- en letterkunde. Beiden waren gepassioneerde taalkundigen die veel meer Indonesische talen bestudeerden dan de talen waarvoor ze taalafgevaardigden waren. N. Adriani (1865-1926) is onder taalkundigen beroemd geworden om zijn rijke en dikke woordenboek (1000 pagina's) van de Bare'e taal van de Toradja van Celebes, en H.N. van der Tuuk om zijn grammatica van het Bataks. Anders dan de Batakkers hadden de Toradja geen schriftelijke tradities en hun prachtige orale literatuur is liefdevol op schrift gesteld door N. Adriani.

▲ N. Adriani met zijn vrouw, M.L. Adriani-Gunning, in de studeerkamer te Posso, ca. 1910.

Foto: Fotoarchief NBG

De tweede periode eindigt in 1950 met de oprichting van het Indonesisch Bijbelgenootschap, waarmee definitief een einde kwam aan de leidende rol van Nederlandse instellingen (VOC, NBG) in het vertaalwerk. Mijn bron, Swelengrebel, geeft een enorme rijkdom aan feiten en ontwikkelingen. Ik kies er een paar ontwikkelingen en vertaalprojecten uit om deze tweede periode van bijbelvertaling te illustreren.

Beleid en doelen van het NBG in het Nederlands-Indië van de negentiende eeuw

Het NBG had in de negentiende eeuw plaatselijke afdelingen, met eigen besturen. Het bestuur van de Amsterdamse afdeling functioneerde ook als hoofdbestuur. Die bestuursleden waren over het algemeen vooraanstaande mensen – bankiers, rijke handelaren, hoogleraren en dominees – met een zekere voorkeur voor mensen uit patricische families.⁷ Het hoofdbestuur vroeg advies over het Indische beleid aan hoogleraren van de universiteiten in Amsterdam en Leiden met leerstoelen in 'Oosterse talen'. Daaronder vielen Semitische talen, maar ook bijvoorbeeld Sanskriet, Javaans en Maleis. Door de vele leenwoorden uit het Arabisch in het Maleis was in het begin van de negentiende eeuw de gedachte nog wijdverbreid dat Maleis een Semitische taal was, hoewel G.H. Werndly al in 1736 had aangetoond dat Maleis niet Semitisch was, ondanks zijn Arabische schrift en de vele Arabische woorden.⁸

De besturen van het NBG, gerekruteerd uit de politieke en academische elites, probeerden in de negentiende eeuw het Indische werk van het NBG stelselmatig te verbinden met enerzijds de Academie en anderzijds het civilisatie- en pacificatiebeleid van het Indische gouvernement, terwijl men een zekere afstand hield van zending en missie. Het Indische gouvernement had een andere agenda dan de zendingsgenootschappen. Vooral in streken waar de islam diepgeworteld was, konden zending en bijbelverspreiding gemakkelijk tot opstanden en onrust leiden en dat gaf weer economische schade voor eigenaars van plantages.

Twee beleidsstukken van de hand van G.K. van Hogendorp en J.C. Baud uit respectievelijk 1819 en 1823 geven inzicht in het Indische beleid van het NBG.⁹ Van Hogendorp was voorzitter van de Haagse afdeling van het NBG en een van de machtigste politici van Nederland in die dagen. Baud was tot 1819 algemeen secretaris van de Indische regering te Batavia en daarna lid van het bestuur van de NBG-afdeling Den Haag. Baud schrijft in zijn stuk met de titel 'Consideratien over de vertaling en verspreiding van de Heilige Schriften' dat het NBG aan het Indische gouvernement moest laten weten dat het een veilige afstand bewaarde tot de zending. Het Indische bestuur zou immers alleen bij-

belvertaling en bijbelverspreiding toelaten zolang ‘de rust van het schone en rijke Java, de voorname hulpbron van onze Indische financiën, niet wordt in de waagschaal gesteld’.¹⁰ Ook Van Hogendorp legde grote nadruk op het niet-missionaire karakter van het NBG-werk in de Oost. Zelfs een ‘verborgen oogmerk van bekeerlingen tot het Christendom te maken’ mocht geen doel zijn van het NBG. Hij bracht de Indische agenda’s van NBG en koloniaal bestuur dus op één lijn door een gezamenlijk doel te formuleren: beide instellingen wilden beschaving brengen aan barbaren:

‘Europa’ – zeide Napoleon (...) – ‘is door het Christendom beschaafd geworden.’ Hoe verre de Heidenen nog achterlijk zijn in beschaafdheid, weet iedereen. Ook voor de huishouding van de Staat mag het dus belangrijk gerekend worden een middel van beschaving te verspreiden.¹⁰

De verwijzing naar de Bijbel als beschavingsmiddel door Van Hogendorp is niet alleen maar een handige formulering van een politicus om het NBG-werk in de Oost aan de machthebbers te Batavia te verkopen. De verwijzing heeft haar oorsprong in de Verlichting, die in de achttiende eeuw niet zo zeer gericht was tegen het geloof of tegen het christendom (Verlichting als vijand van geloof is een constructie uit veel later tijd), maar veeleer aan kerk en geloof een nieuwe plaats gaf in de maatschappij. Volgens de Verlichting was een geloofsovertuiging een individuele gewetenskeuze, en gelovigen van allerlei soort moesten zich organiseren in genootschappen en kringen in het maatschappelijke middenveld, zonder controle of bemoeienis van de overheid of van staatskerken die in het ‘onverlichte’ verleden monopolieposities hadden opgeëist in het publieke domein.¹¹ Maar hoe konden maatschappelijke eenheid en rust bewaard worden als allerlei confessies naast elkaar werden getolereerd als gelijkwaardig? Hoeveel geweld was er niet geweest rond religieuze twisten? Om toch harmonie in een plurale religieuze samenleving te krijgen, legde men grote nadruk op wat allerlei christelijke groepen bond.¹² Men construeerde een niet-confessioneel christelijk domein van gedeelde waarden, gedeelde onderwijzingen van Jezus en vooral ook een gedeelde Bijbel. Die gedeelde christelijke waarden en normen betroffen beschaving, tolerantie, menslievendheid, behulpzaamheid en zo meer. Vooral in de tweede helft van de achttiende eeuw zien we een enorme toename van genootschappen die werden gesticht, met allerlei doelen. Terugkerende elementen in de teksten die deze genootschappen produceerden, zijn de woorden ‘beschaafd’ en ‘verlicht’. Deze woorden werden ingevuld vanuit een confessieoverstijgend ideaal van een gedeeld christendom als basis van een geciviliseerde maat-

schappij.¹³ Ook in eigen land waren er talloze ‘achterlijke’, eenvoudige mensen die opgeheven moesten worden uit analfabetisme, armoede en intolerantie om verlichte, christelijke burgers te worden, die konden participeren in dat nieuwe maatschappelijke middenveld van de *civil society*. Het ontstaan van het NBG heeft zijn achtergrond in deze Verlichting van de achttiende eeuw. Van Hogendorp drukte met zijn verwijzing naar de Bijbel als civilisatiemiddel in de Oost daarom een breed gedragen christelijk verlichtingsideaal uit en sprak in termen die zijn patricische medebestuurders waardeerden en verstonden.

NBG en de Academie

Het NBG zond ‘taalafgevaardigden’ vanuit Nederland om de Bijbel te vertalen in de vele talen van de Archipel. Die taalafgevaardigden waren academisch gevormd in de talen van de Bijbel en hadden gestudeerd bij de professoren in de ‘Oosterse Talen’, bij wie ze tijdens de lessen kennismaakten met onder meer Arabisch, Sanskriet en Maleis.¹⁴ Maar het NBG nam soms ook zendelingen in dienst die minder geschoold waren, maar al lang werkzaam waren in Indië. Zij beschikten over een uitstekende kennis van een taal uit de Archipel en pasten binnen het Indische beleid van het NBG, mannen zoals H.C. Klinkert (voor het Maleis) en A. Hardeland (voor het Dajak). Maar het NBG wilde hen dan wel, als het even kon, losmaken van de zending en hen volledig in dienst nemen en academisch verder vormen.¹⁵

De taalafgevaardigden begonnen hun werk in de Oost met jarenlange studie van de taal waarin ze zouden gaan vertalen. Eerst kwamen de grote cultuurtalen van de Archipel in beeld, met miljoenen sprekers en een lange literaire traditie. In de negentiende eeuw werd taal vooral historisch benaderd in de taalwetenschap en de geschreven vorm van de taal, vooral de ‘hogere’ taal van oude hofkronieken, religieuze geschriften en de klassieke literatuur, werd als de echte, pure, onbedorven vorm van die taal gezien. De taalafgevaardigden van het NBG verzamelden in de loop van de negentiende eeuw dus duizenden handschriften met zulke overgeleverde teksten als stijlmodellen voor de Heilige Schrift. Ze maakten woordenboeken met de oogst uit die handschriften en beschreven de taal van de handschriften in hun grammatica’s. Dan pas konden ze volgens het NBG aan de slag met de vertaling van de Bijbel. Deze werkwijze verklaart waarom het NBG met de academisch gevormde taalafgevaardigden de grondslag heeft gelegd voor de wetenschappelijke studie van de taal- en letterkunde van de grote Austronesische taalfamilie waartoe de meeste talen daar behoorden. Uit de vele vertaalprojecten die beschreven worden door Swellengrebel, haal ik twee NBG-projecten uit de negentiende eeuw naar voren: de Javaanse Bijbel en de Batakse Bijbel.

Javaanse Bijbel

Javaans was de eerste taal waarin het NBG de Bijbel wilde vertalen. Die keuze lag voor de hand. Het volkrijke Java was in de negentiende eeuw het economische en politieke centrum, in tegenstelling tot de eerste periode van bijbelvertalen waarin de Molukken vanwege de specerijen een spilfunctie vervulden. Het NBG benoemde J.F. Gericke als taalafgevaardigde voor het Javaans.

Toch was Gericke niet de eerste die de Bijbel in het Javaans vertaalde. Hij had een voorloper in de persoon van Gottlob Bruckner (1783-1857), een katoenwever die, geraakt door de preken van een Herrnhutter predikant, de roeping kreeg om zendeling te worden.¹⁶ Via de Broedergemeente in Zeist en de *London Missionary Society* kwam hij in 1814 op Java aan. Bruckner leerde Javaans en vertaalde het Nieuwe Testament in die taal. Het werd in 1831 gedrukt en uitgegeven in Serampore, India, door de *Baptist Missionary Society*. Het Oost-Indisch Bijbelgenootschap kocht tweeduizend van de drieduizend exemplaren, maar de gouverneur-generaal gaf geen toestemming tot verspreiding. Pas in 1848 mochten er driehonderd exemplaren onder toezicht van het gouvernement verspreid worden. Angst voor opstanden onder de islamitische bevolking op Java speelde hierbij een grote rol, omdat Bruckner uitgezonden was door een Engelse Baptistische zendingsorganisatie.¹⁷ En dat soort missionaire bijbelvertalers gebruikte colportage van bijbels en andere christelijke traktaten als middel bij hun bekeringsactiviteiten, van huis tot huis gaande. De taalafgevaardigden van het NBG werden niet geacht zoiets te doen, als ze daartoe al de aandrang zouden hebben gevoeld.

Het NBG wees de vertaling van Bruckner niet meteen af, maar vroeg advies van allerlei mensen, waaronder Gericke. Die had veel kritiek, onder andere dat Bruckner niet de stijl van de klassieke Javaanse geschriften volgde, die de hogere standen zo waarden. Bruckner leek zich wat meer aan te sluiten bij het Javaans zoals hij dat om zich heen hoorde dan bij het 'zuivere' Javaans van de oude Kawi-geschriften. Uiteindelijk ging het NBG niet in zee met de vertaling van Bruckner, en Gericke werd aan het werk gezet. Deze eerste taalafgevaardigde van het NBG kreeg in 1826 duidelijke instructies mee voor het Javaanse vertaalproject. Hij moest op Java beginnen met zijn taalstudie die moest leiden tot een compleet woordenboek en een volledige grammatica. Daartoe moest hij contact zoeken met 'schrandere Javanen van hoge stand' en de Javanen duidelijk maken dat het zijn doel was om hun taal te leren en niet om hen te bekeren. Hij moest zich verre houden van elke vorm van bekeringsijver en afstand bewaren tot zendelingen. Bij zijn taalstudie moest Gericke bijzondere aandacht schenken aan 'de gewijde, thans in onbruik geraakte taal op Java bekend onder de naam Kawi' omdat dat de bijbelvertaling zou dienen

'in ene voor de gewijde schrift passende doch tevens voor de Javanen verstaanbare stijl'.¹⁸ Uit al deze instructies blijkt het verschil in benadering van bijbelvertalen van het NBG met die van de veelal buitenlandse zendingen, zoals de Londense Baptisten die Bruckner hadden uitgezonden.

Gericke (1799-1857) was een Duitser die in 1823 in Nederland begon met zijn opleiding tot taalafgevaardigde: Hebreeuws, Grieks, Arabisch en Maleis. Hij arriveerde in 1827 op Java en in 1847 publiceerde hij zijn Javaanse woordenboek, gevolgd door het Javaanse Nieuwe Testament in 1848. Toen zijn Oude Testament in 1854 verscheen, merkte het bestuur van het NBG op dat de Javaanse Bijbel 'een waardig tegengescenken is voor al de schatten die jaar in jaar uit van dit door de natuur zo rijk gezegende eiland ons toestromen'.¹⁹ Gericke's vertaling was een erg letterlijke vertaling, in vier dikke en dure delen.

In 1888 publiceerde het Brits en Buitenlands Bijbelgenootschap een nieuwe Javaanse vertaling van het Nieuwe Testament die, naar de maatstaven van toen, meer missionair was. De vertaling week af van de letterlijke vorm als de begrijpelijkheid dat vereiste. In 1893 was het Oude Testament klaar. Deze vertaling verscheen in 23 dunne, goedkope deeltjes, ideaal voor de colporterende evangelisten van die dagen. De vertaler, P. Jansz (1820-1904), was een zendeling van de Doopsgezinde Zendingsvereniging en hij gaf openlijke kritiek op de vertaling van Gericke:

Bij alle overbrenging in een andere taal komt het geheel daarop aan, dat het volk, voor hetwelk men vertaalt, mededeling ontvangt van die *denkbeelden* – niet de woorden – welke de schrijver in de grondtaal heeft uitgedrukt ...²⁰

Het NBG was niet blij met deze concurrentie, te meer daar de Javanen aan de vertaling van Jansz de voorkeur gaven. Gericke's Javaanse vertaling werd na 1896 niet herdrukt.

De Batakse Bijbel

Het NBG benoemde Herman Neubronner van der Tuuk (1824-1894) als taalafgevaardigde voor het Bataks van Sumatra.²¹ Van der Tuuk werd geboren in Malakka, toen nog Nederlands gebied, als zoon van een Nederlandse vader en een Indonesische moeder.²² Hij was de derde taalafgevaardigde die het NBG benoemde, na Gericke voor het Javaans en B.F. Matthes voor het Makassaars. De taalwetenschap stond voorop bij de excentrieke en non-conformistische Van der Tuuk, die niet veel op had met het vertalen van de Bijbel, evenmin als met de meeste, zo niet alle, vormen van christendom. Bijbelvertalingen om-

► H. Neubronner van der Tuuk.

Foto: Fotoarchief NBG

schreef hij als ‘godvruchtige verkrachtigen van de taal’.²³ Van der Tuuk zag wel een rol voor bijbelvertaling als middel om de groeiende invloed van de islam op de Batakse gemeenschap tegen te gaan. Zijn vertaalwerk kenmerkt zich door pogingen de patronen van het Bataks te respecteren.

Het bestuur van het NBG had zijn handen vol aan het managen van deze uitgesproken en fel polemiserende taalafgevaardigde, die de schrik was van deftige en gevestigde hoogleraren in de ‘Oosterse Talen’, maar ook van gelovige vaderlanders die het NBG steunden. R. Nieuwenhuys, die in 1962 een uitgave van de brieven en documenten van Van der Tuuk verzorgde, koos niet zonder reden *De pen in gal gedoopt* als titel voor zijn boek.²⁴ Maar ondanks het gal van zijn pen werd Van der Tuuk wegens zijn inzet en grote bijdrage aan de kennis van Austro-nesishe talen (Bataks, Balinees, Oud-Javaans) gewaardeerd en beschermd door het hoofdbestuur van het NBG. Na studie in Nederland keerde Van der Tuuk in 1849 terug naar Batakland. Hij vestigde zich in Sibolga en later in Baroes, plaatsen langs de westkust van Sumatra. Tot 1857 bleef hij daar om de Batakse taal te leren, handschriften te verzamelen en onbekende delen van het binnenland te exploreren. Van 1857 tot 1869 was hij terug in Nederland en publiceerde hij Batakse vertalingen van Genesis, Exodus, de evangeliën en Handelingen. Daarnaast publiceerde hij het *Bataks Leesboek*, een verzameling Batakse teksten, het *Bataksch-Nederduitsch Woordenboek* (1861) en de *Tobasche Spraakkunst* (1864, 1867). Die laatste grammatica van het Toba Bataks zou hem beroemd maken. De grammatica wordt nog steeds gebruikt en is in 1971 in Engelse vertaling gepubliceerd door het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde in Leiden. In 1868 keerde Van der Tuuk als taalafgevaardigde terug naar Indië, dit maal voor het Balinees. In 1873 werd hem

ervol ontslag verleend. Hij ging verder met de studie van Balinees en Oud-Javaans op kosten van de Nederlands-Indische regering. In 1894 stierf Van der Tuuk als ‘een vorst onder de taalgeleerden’.²⁵

Slot

Het NBG-beleid voor bijbelvertaalwerk in Indië had een heel eigen karakter dat opvallend verschilde van het vertaalbeleid van het Brits en Buitenlands Bijbelgenootschap en van de zendingsorganisaties in hetzelfde gebied. Het NBG was in veel opzichten een product van de christelijke Verlichting. Kenmerkend zijn dan ook een zeer sterke nadruk op het academische, vooral het taal- en volkenkundige aspect, en op de Bijbel als middel tot beschaving. Het NBG had verder een ‘gouvernementele’ instelling en dat leidde tot afstand nemen van de zending, van colportage- en andere kerstenende activiteiten die onrust in bepaalde streken konden geven. De nadruk lag op ‘de Bijbel alleen moet het doen’.²⁶ De bijbelvertalingen van het NBG probeerden, geheel in de geest van de negentiende-eeuwse Academie, aan te sluiten bij de hogere, geschreven en klassieke taal van de literaire tradities. Daarmee richtten die vertalingen zich primair op de ontwikkelde elites in deze vaak feodale maatschappijen.

▲ *De Bijbel in Indië*, Amsterdam [1938]. Omslag boekje over het vertaalwerk in het huidige Indonesië.

Foto: NBG/Sandra Haverman

Wij moeten ons oordeel hierover niet te snel klaar hebben, want dit beleid had ook sterk emanciperende kanten. De woordenboeken, tekstverzamelingen en volkenkundige studies van het NBG lieten één ding heel goed zien aan de Nederlandse én de inheemse elites van de Archipel: de volkeren van de Archipel waren allerm minst ‘barbaren’ en ‘wilde heidenen’. Ze hadden eeuwenoude geschriften, die getuigden van verfijnde en hoge culturen, en zeer complexe talen met uiterst subtiele uitdrukkingmogelijkheden. Dit versterkte het zelfvertrouwen van de inheemse elites van wie het oordeel over de vertalingen heel serieus werd genomen, en die later in de negentiende eeuw en in het begin van de twintigste eeuw steeds vaker in de vertaalteams werden opgenomen. Misschien is de bijdrage die het NBG zo heeft geleverd aan het (zelf)beeld van de volkeren van de Archipel, naast zijn bijdrage aan bijbelvertaling en taalwetenschap, wel een van de belangrijkste blijvende gevolgen van zijn Indische periode. ‘Hoe verre de Heidenen nog achterlijk zijn in beschaafdheid, weet iedereen’, had Van Hogendorp in 1819 geschreven, rond de start van het NBG-werk in Indië. Het ‘verlichte’ NBG-beleid, in gang gezet door dezelfde Van Hogendorp en zijn patricische kring, zou dat beeld voor altijd doen kantelen.

Noten

- 1 Lourens de Vries, ‘Ikhtisar Sejarah Penerjemahan Alkitab di Indonesia’ in: Henri Chambert-Loir (ed.), *Sadur. Sejarah Terjemahan di Indonesia dan Malaysia*, Jakarta 2009, 459-488.
- 2 J.L. Swellengrebel, *In Leijdeckers voetspoor. Anderhalve eeuw Bijbelvertaling en taalkunde in de Indonesische talen*, deel I (1820-1900), deel II (1900-1970), Haarlem 1974-1978, I: 8-13.
- 3 Lourens de Vries, ‘Van vijf tot pisang. De eerste Maleise bijbelvertaling van 1629’ in: *Met Andere Woorden* 21/2 (2002), 3-8.
- 4 D. Soeliso, ‘Celebrating 400 years of Ruyf’s Malay translation of Matthew’s Gospel’, in: *The Bible Translator* 64/2 (2013), 173-184.
- 5 Swellengrebel, I: 8-13.
- 6 Swellengrebel, I: 8.
- 7 Swellengrebel, I: 21.
- 8 Swellengrebel, I: 23.
- 9 Swellengrebel, I: 26-27.
- 10 Citaten uit de beleidsstukken zijn overgenomen uit Swellengrebel, I: 26-38.
- 11 Peter van Rooden, *Religieuze regimes. Over godsdienst en maatschappij in Nederland, 1570-1990*, Amsterdam 1996.
- 12 Joris van Eijnatten, *Liberty and Concord in the United Provinces. Religious Toleration and the Public in the Eighteenth Century-Netherlands*, Leiden 2003, 371.
- 13 Van Eijnatten, 381-464.
- 14 Swellengrebel, I: 23.

- 15 Swellengrebel, I: 34.
- 16 Swellengrebel, I: 39.
- 17 Swellengrebel, I: 42-43.
- 18 Swellengrebel, I: 32.
- 19 Swellengrebel, I: 63.
- 20 Swellengrebel, I: 93.
- 21 Swellengrebel, I: 112-142.
- 22 Kees Groeneboer, ‘Herman Neubronner van der Tuuk en het Nederlands Bijbelgenootschap 1847-1873’, in: *Met Andere Woorden* 21/2 (2002), 9-16.
- 23 Swellengrebel, I: 139.
- 24 R. Nieuwenhuys, *Herman Neubronner van der Tuuk. De pen in gal gedoopt. Brieven en documenten verzameld en toegelicht door R. Nieuwenhuys*, Amsterdam 1962.
- 25 Kees Groeneboer, *Een vorst onder de taalgeleerden. Herman Neubronner van der Tuuk, taalafgevaardigde voor Indië van het Nederlands Bijbelgenootschap 1847-1873*, Leiden 2002.
- 26 Swellengrebel, I: 27.

Prof.dr. L.J. de Vries is als hoogleraar Bijbelvertalen verbonden aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Een bijbel voor alle protestanten: de NBG-vertaling 1951

Anne Jaap van den Berg

De uit 1637 daterende Statenvertaling (SV) was nog in de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw de meest gebruikte bijbel onder de overgrote meerderheid van de hervormden, gereformeerden, doopsgezinden en remonstranten. Pogingen, vooral in de negentiende eeuw ondernomen, om deze vertaling te doen vervangen, mislukten voor een groot deel. Het zou tot 1951 duren voordat er een nieuwe vertaling op de markt kwam die daadwerkelijk succesvol zou zijn.'

▲ F.W. Grosheide overhandigt op 16 januari 1952 in de grote zaal van het Bijbelhuis een exemplaar van de Nieuwe Vertaling aan de vertegenwoordiger van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Haagse predikant W.J. de Wilde.

Foto: Fotoarchief NBG

In december van dat jaar werd de Nieuwe Vertaling, beter bekend als NBG-vertaling 1951 (NBG 1951), toegestuurd aan een kleine 80.000 personen die deze bij voorintekening bij het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) hadden besteld. Zij hadden de bijbel al in huis voordat deze officieel aan de kerken aangeboden was.²

Deze nieuwe bijbel was het resultaat van ruim 25 jaar vertaalwerk dat onder leiding van het NBG was uitgevoerd. De officiële titel van de complete uitgave was dan ook: *Bijbel. Nieuwe Vertaling op last van het Nederlandsch Bijbelgenootschap bewerkt door de daartoe benoemde commissies*. Op 16 januari 1952 vond in het Bijbelhuis de aanbieding aan vertegenwoordigers van verschillende kerken plaats, een 'historische dag van nationaal belang', zo bericht het jaarverslag van het NBG. 'Kerk en volk van Nederland leefden mee met deze gebeurtenis', waaraan kerk, radio en het nieuwe medium televisie alle aandacht besteedden. Een kleine twee weken later toog een afvaardiging van het NBG onder leiding van F.W. Grosheide, voorzitter van het NBG en in verschillende hoedanigheden van zeer grote betekenis voor het slagen van dit vertaalproject, naar paleis Soestdijk om het eerste genummerde exemplaar aan de koningin aan te bieden.³ De NBG-vertegenwoordigers werden er door koningin Juliana en prins Bernhard ontvangen. Bij de overhandiging sprak Grosheide over 'het belang van het gebruik van de hedendaagse taal' in bijbelvertalingen. Tijdens het geanimeerde gesprek met koningin en prins werden 'verschillende aspecten van de bijbelvertalingsarbeid, en de arbeid van het genootschap onder de ogen gezien. Ook het belang van dundruk uitgaven voor zakgebruik en voor bijvoorbeeld K.L.M. passagiers kwam daarbij ter sprake.'⁴

Het gezelschap zal tevreden naar huis teruggekeerd zijn. Men was niet alleen tevreden over het plezierige samenzijn, maar zeker ook over de goede ontvangst van deze nieuwe vertaling. Hoewel Grosheide in de jaren dertig nog de angst had uitgesproken dat deze onderneming eenzelfde lot zou treffen als eerdere vertalingen, bleek deze vrees ongegrond. Dat was ook al gebleken uit de goede verkoop van het Nieuwe Testament, dat al twaalf jaar eerder was verschenen. Om het belang van het vertalen van de Bijbel nog extra onder de aandacht te brengen, hield het NBG in 1952 de bijbeltentoonstelling 'Het altijd nieuwe Boek' in de Nieuwe Kerk in Amsterdam.⁵

▲ Tentoonstelling 'Het altijd nieuwe Boek' in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, juni 1952.

Foto: Fotoarchief NBG

Opvallend aan deze bijbeluitgave was dat er, in tegenstelling tot vrijwel alle eerdere nieuwe bijbelvertalingen, geen paratekstuele elementen, zoals een woord vooraf, registers en aantekeningen, in waren opgenomen. De SV met de inmiddels beroemde aantekeningen in de marge (aan de zij- en onderkant geplaatst en daarom ook wel 'kanttekeningen' genoemd) is het bekendste voorbeeld van een dergelijke uitgave. Maar ook latere vertalingen hadden een woord vooraf en aantekeningen, zoals de eind achttiende-eeuwse uitgaven van Y. van Hamelsveld, die van W.A. van Vloten en de in het eerste kwart van de negentiende eeuw verschenen bijbelvertaling van J.H. van der Palm. Ook de vroeg in de twintigste eeuw voltooide Leidse Vertaling kende een inleiding en aantekeningen, waaruit het karakter van deze vertaling goed naar voren kwam. Voor het NBG was het plaatsen van aantekeningen en andere paratekstuele elementen echter niet toegestaan aangezien het genootschap volgens het reglement alleen bijbels zou verspreiden en uitgeven 'zonder aantekeningen of uitlegging'. Het NBG had, in navolging van het Brits Bijbelgenootschap, dit reglementartikel opgenomen omdat men bang was dat dergelijke aantekeningen theologische twisten konden veroorzaken, terwijl de Bijbel juist eenheid moest brengen onder de christenen. Over deze zaak is vaak gesproken binnen het NBG; het heeft tot 1978 geduurd voordat het betreffende artikel verruimd zou worden.⁶

In dit kader is het opvallend dat in het Nieuwe Testament uit 1939 in de eerste twee drukken een 'Voorrede' was opgenomen, waarin onder meer ingegaan werd op de gebruikte teksteditie, het taalgebruik en enkele vertaalbeslissingen. Tevens was er een kort historisch overzicht over de totstandkoming van deze vertaling en werden de namen van de vertalers vermeld. Maar na de tweede uitgave van begin 1940 is dit woord vooraf niet meer opgenomen. Vermoedelijk was men zich er in eerste instantie niet van bewust in strijd te handelen met de voorschriften en heeft men de voorrede later wegens een strikte toepassing van het reglement geschrapt. Het hield wellicht verband met deze zaak dat dit onderwerp op de algemene vergadering van juni 1940 aan de orde kwam. Er werd voorgesteld aantekeningen en zelfs 'dogmatische aantekeningen met minderheidsopvattingen' in de nieuwe bijbeluitgave op te nemen. De voorzitter antwoordde dat een uitgave met aantekeningen wel overwogen was, maar dat men daarover geen overeenstemming had. Bovendien waren er genoeg bijbelverklaringen die in de vraag naar uitleg voorzagen.⁷ Dus werden van de nieuwe vertaling alleen uitgaven zonder aantekeningen en dergelijke op de markt gebracht, ze hadden echter wel perikoopopschriften. Die achtten men dus niet in strijd met de betreffende bepaling.

Voorgeschiedenis

In Nederland was in de twintigste eeuw onder de meerderheid van de protestanten de SV de meest gebruikte bijbel. De lutheranen hadden nog steeds een eigen bijbelvertaling. Al in de achttiende eeuw was duidelijk aan het licht gekomen dat veel woorden en uitdrukkingen uit de Statenbijbel niet meer goed begrepen werden, onder andere door betekenisverschuiving van bepaalde woorden, zoals ‘tegenheid’ dat in Leviticus 26:21 de betekenis heeft van *verzet*, terwijl het in het begin van de twintigste eeuw veeleer de betekenis van *tegenzin* had gekregen. Ook waren bepaalde woorden in onbruik geraakt. Vanaf het midden van de achttiende eeuw verschenen er edities van de SV die licht aangepast waren in vooral de spelling en een enkele keer in taalgebruik. Zo was het woord ‘wijf’ in vrijwel alle uitgaven vervangen, maar vervanging van het woord ‘Heere’ door ‘Heer’ riep dermate grote bezwaren op dat men die wijziging weer teruggedraaid heeft. Hetzelfde geldt voor een woord als ‘dichters’ in plaats van ‘poëten’.

Vanaf de negentiende eeuw waren nieuwe vertalingen op de markt gebracht, waarvan sommige, zoals die van Van der Palm, een zekere populariteit kregen, maar het is niet gelukt de SV in brede kringen te doen vervangen. Ook een nieuwe vertaling, die in opdracht van de Hervormde Kerk gemaakt was, slaagde er niet in succesvol te worden. Integendeel, al bij verschijnen van het Nieuwe Testament van deze vertaling in 1868 was ze in de kerkelijke pers zozeer afgebrand dat men afzag van een vervolg. Dat had niet zozeer te maken met de kwaliteit van de vertalingen, maar veeleer met de kerkelijke strijd tussen orthodoxen en modernen die in de negentiende eeuw zijn hoogtepunt vond. Bij een nieuwe vertaling waren de theologische opvattingen van de vertalers bij het grote publiek bepalend voor het oordeel erover. Een aantal Leidse geleerden was zich hiervan bewust en besloot daarom toch een vertaling te maken waarvan vooraf bekend was dat deze door de orthodoxie verworpen zou worden, omdat de vertalers gebruikgemaakt hadden van de inzichten die de moderne bijbelwetenschap gebracht had en dat ook volledig tot uiting hadden laten komen in het woord vooraf en bovenal in de vele aantekeningen. Deze Leidse vertaling is dan ook vrijwel alleen in vrijzinnige kring gebruikt. Kortom: bij de overgrote meerderheid van het kerkvolk bleef de Statenbijbel in gebruik en dat was voor velen onbevredigend. Men was inmiddels wel tot het inzicht gekomen dat er van de kerk – er waren bij de protestanten weer enkele kerkgenootschappen bijgekomen – op dit terrein geen heil verwacht kon worden.

Particulier initiatief

In 1911 kwamen op uitnodiging van de Zutphense predikant P. Veen een aantal predikanten bijeen om te praten over een nieuwe vertaling van het Nieuwe Testament. De aanleiding voor deze bijeenkomst berustte min of meer op toeval. Veen had een schenking gekregen die bestemd was voor een goed doel en hij had besloten deze te gebruiken om de kosten te dekken van een nieuwe vertaling van het Nieuwe Testament. Hij had daar eerst overleg over gevoerd met de Groningse nieuwtestamenticus A. van Veldhuizen, die graag aan een nieuwe vertaling zou willen werken, het liefst alleen, zonder bemoeienis van anderen. Maar uiteindelijk werd besloten een commissie in het leven te roepen, waarin leden van verschillende protestantse kerkgenootschappen zitting zouden nemen. Dat is gelukt; in de commissie, die zes personen telde, hadden hoogleraren en predikanten zitting. Naast Van Veldhuizen nam de gereformeerde predikant – later hoogleraar Nieuwe Testament aan de VU – Grosheide een belangrijke plaats in. Het was de leden van de commissie duidelijk dat de SV taalkundig en door het gebruik van een verouderde brontekst voor het Nieuwe Testament niet meer voldeed. Ze besloten een vertaling te maken die de nieuwe inzichten van de bijbelwetenschap zou benutten en een eigentijds taalgebruik zou hanteren. Er werd een aantal vertaalafspraken gemaakt. De Griekse tekst van de laatste editie van Nestle zou het uitgangspunt zijn, men zou de hoofdstuk- en versindeling van de SV volgen en men zou perikoopopschriften aanbrengen, wat iets nieuws was. Er volgde enige discussie over de vraag of men ‘Heer’ of ‘Heere’ moest gebruiken. Hoewel Grosheide bezwaren had tegen ‘Heer’, werd toch gekozen voor deze weergave.

Dat er van kerkelijke zijde voor het slagen van een nieuwe bijbelvertaling weinig verwacht kon worden, was duidelijk, maar men wilde toch niet alleen als particuliere vertalers verdergaan. Om het project organisatorisch te verankeren, wendde de commissie zich tot het NBG met de vraag om het vertaalproject bij deze los van de kerken staande bijbelorganisatie onder te brengen. Hoewel de indruk bestond dat het NBG positief gestemd was over dit plan, was het in 1912 duidelijk geworden dat het bijbelgenootschap de organisatie van een dergelijk project (nog) niet op zich kon nemen.

Het Oude Testament

De commissie wilde niet alleen het Nieuwe Testament in een nieuwe vertaling uitbrengen, men had een vertaling van de complete Bijbel voor ogen. Daartoe had men de Utrechtse hoogleraar H.Th. Obbink gevraagd een commissie van vertalers samen te stellen die het Oude Testament ter hand zou nemen. Obbink nodigde daartoe in het begin van 1913 een aantal oudtestamentici uit

om te spreken over een nieuwe vertaling, die begrijpelijk zou zijn én uit zou gaan van de SV. Obbink was van mening dat een dergelijke vertaling mogelijk was, maar de conclusie van de meerderheid van de aanwezigen was dat een vertaling die de SV zou vervangen, onmogelijk was. Men zag wel kans voor een vertaling die meer het karakter van een uitleg had en naast de SV gebruikt zou kunnen worden. Dat zou dan vooral kunnen gebeuren in huiselijke kring en op zondagsscholen. Voor de commissie die met het Nieuwe Testament begonnen was, was dit een teleurstellend bericht, niet alleen omdat een nieuwe vertaling van het Oude Testament niet doorging, maar ook omdat de oudtestamentici überhaupt niet geloofden in de slagingskans van de beoogde vertaling. Het plan om een vertaling uit te brengen zoals door de oudtestamentici voorgesteld was, wees de commissie voor het Nieuwe Testament af.⁸

▲ De vertaalcommissie Oude Testament, december 1946. Staande v.l.n.r. P. Middelkoop (geen vertaler van de NBG 1951, maar aanwezig als vertaler van de Bijbel in het Timorees), A. van der Meiden, F.M.Th. Liagre Böhl, W.H. Gispen en M.A. Beek. Zittend v.l.n.r. Th.C. Vriezen, A.H. Edelkoort, H.W. Obbink, G.Ch. Aalders, H.Th. Obbink en A.R. Hulst.

Foto: Fotoarchief NBG

Het NBG neemt de organisatie toch op zich

Inmiddels waren de eerste vertalingen van de commissie in tijdschriften verschenen, een proces dat met een onderbreking tussen 1917 en 1921 in 1926 vrij plotseling zou eindigen. In dat jaar was het Nieuwe Testament, op de drie eerste evangeliën na, voltooid. Vlot was het dus niet gegaan.

De gedachte om zelf een nieuwe vertaling te maken, was binnen het NBG niet op de achtergrond geraakt en was op de algemene vergadering van 1926 opnieuw ter sprake gekomen. Binnen het NBG was men de mening toegedaan dat het werk van de commissie-Van Veldhuizen niet echt succesvol kon worden. Op deze algemene vergadering werd een voorstel ingediend zelf een nieuw bijbelvertaalproject ter hand te nemen. Na een uitvoerige bespreking werd het met een ruime meerderheid aangenomen, hoewel enkelen liever de kerken erbij betrokken zouden zien. Men kon dus aan de slag; er werd een nieuwe vertaalcommissie gevormd, waarin nog drie leden van de commissie uit 1911 zaten, aangevuld met acht nieuwe leden. Nieuw in de commissie was een lid – de Groningse theoloog W.J. Aalders – dat speciaal op het Nederlands zou letten. De commissieleden voerden, net als hun voorgangers uit de commissie-1911, hun vertaalwerk uit naast hun gewone werkzaamheden. Dit in tegenstelling tot de vertalers van de Statenbijbel, die voor het vertaalwerk vrijgesteld waren.⁹

De vertaalregels van de commissie-1911 werden in grote lijnen gevolgd, zij het dat aantekeningen wegens het NBG-reglement niet opgenomen konden worden; de perikoopopschriften zouden wel blijven. Persoonlijke voornaamwoorden die terugslaan op Jezus, God of de heilige Geest zouden met een hoofdletter gespeld worden. De weergave ‘Heere’ keerde weer terug; dit op verzoek van het NBG-bestuur. Tevens werd besloten waar mogelijk niet te veel van de SV af te wijken. Een belangrijk aspect was dat men zou letten op de concordantie van de vertaling. Omdat de Bijbel het heilige boek van de christenen is, zou men ook aandacht besteden aan een gedragen stijl.

Op een enkele strubbeling na – wegens verschil van inzicht met een groot deel van de commissie trok de Utrechtse hoogleraar A.M. Brouwer zich in het begin van 1928 uit de commissie terug¹⁰ – verliep het vertaalproces, waarmee men in 1927 begonnen was, goed en in 1939 kon het Nieuwe Testament gepresenteerd worden. Deze vertaling voorzag in een grote behoefte: tussen 1939 en 1951 zijn er meer dan 500.000 exemplaren van verkocht.

Terwijl men nog doende was met het vertalen van het Oude Testament, waaraan men in feite pas in 1933 begonnen was, ging voor het Nieuwe Testament een revisiecommissie aan de slag, zodat bij de uiteindelijke volledige editie een gereviseerd Nieuwe Testament opgenomen kon worden. Bij de revisie werden

enkele fouten hersteld, ook werd nog eens naar de concordantie gekeken en er werd nog een keer goed op het Nederlands gelet.

Bij de commissie van het Oude Testament was Aalders eveneens als taalkundige verbonden. Hij zou na zijn overlijden in 1946 opgevolgd worden door professionele neerlandici. Verder bestond de commissie uit een aantal oudtestamentici, van wie de meerheid aan een universiteit verbonden was en een minderheid predikant was. Zij maakten deel uit van verschillende kerkgenootschappen en hadden, net als de nieuwtestamentici, uiteenlopende theologische opvattingen. In grote lijnen sloten ze zich aan bij de afspraken die de nieuwtestamentici gemaakt hadden. Men sprak ook af de nieuwe spelling die in 1947 ingevoerd was, te hanteren. Dat betekende dat bij de naam HEERE/Heere de tweede e zou sneuvelen. Verder werd met de nieuwtestamentici een aantal kwesties afgestemd.

De vertaling van het Oude Testament verliep voorspoedig, al heeft de oorlog wel voor enige vertraging gezorgd.

▲ F.W. Grosheide, G.Ch. Aalders, A.R. Hulst en NBG-secretaris J.J. Kijne op het bordes van het Bijbelhuis, na 1946.

Foto: Fotoarchief NBG

In 1951 verscheen de complete vertaling en de verkoop ervan was meteen een groot succes. De ontvangst bij de kerken was eveneens zeer goed; voor het eerst in de geschiedenis hadden vrijwel alle protestantse kerken en de oudkatholieke kerk een zelfde bijbelvertaling. Alleen in de rechterflank van het gereformeerd protestantisme bleef men vasthouden aan de Statenbijbel.¹¹ Voor een vertaling van en voor protestanten en katholieken samen was de tijd nog niet rijp.

Het eerste vertaalproject in het Nederlands dat onder leiding van het NBG was uitgevoerd, was dus zeer succesvol. Door dicht bij de SV te blijven en twintigste-eeuws taalgebruik te hanteren, was de overgang voor de lezers, die gewend waren aan zeventiende-eeuwse vertalingen, makkelijk. Hoewel de Nieuwe Vertaling wat betreft taal- en stijlgebruik in vergelijking met andere vertalingen uit de eerste helft van de twintigste eeuw de meeste archaische elementen heeft behouden, kan over het algemeen toch gezegd worden dat deze vertaling in verstaanbaarheid niet veel van de andere contemporaine protestantse vertalingen verschilde. Het is zeker niet zo dat, zoals wel eens wordt gezegd, de Nieuwe Vertaling eigenlijk al bij verschijnen verouderd was. Om tot een goed oordeel te komen over de taal en stijl van deze vertaling in vergelijking met andere vertalingen uit die tijd, is nader onderzoek gewenst.

Noten

- 1 De gegevens in dit artikel zijn, tenzij anders vermeld, voor een groot deel gebaseerd op mijn bijdrage 'De Nieuwe Vertaling of NBG-vertaling 1951' (hoofdstuk 31) in: Paul Gillaerts e.a. (red.), *De Bijbel in de Lage landen. Elf eeuwen van vertalen*, Heerenveen 2014. Het handboek zal in oktober 2014 verschijnen. In dat hoofdstuk ga ik veel uitvoeriger dan hier mogelijk is in op onder meer de achtergronden, voorgeschiedenis, vertaalgeschiedenis, het karakter, de ontvangst en poging tot revisie van de NBG 1951.
- 2 Jaarverslag NBG 1951, 12.
- 3 'Hoe de "Nieuwe Vertaling" ontvangen werd' in: Jaarverslag NBG 1952.
- 4 'Aanbieding van de Bijbel in nieuwe vertaling aan H.M. Koningin Juliana', Archief NBG (typoscript).
- 5 'Wat er in het BIJBELHUIS omging in 1952' in: Jaarverslag NBG 1952. De Nieuwe Kerk in Amsterdam had toen nog geen culturele en museale functie, zoals nu.
- 6 Zie over deze kwestie uitvoerig: Jaap van Dorp, 'Groot Nieuws voor U (1972) en Groot Nieuws Bijbel (1983, 1996)' (hoofdstuk 33) in: Gillaerts e.a. (red.), *De Bijbel in de Lage landen*.
- 7 'De Handelingen der Algemeene vergadering 1940' in: *Maandbericht Nederlandsch Bijbelgenootschap*, 5^e jrg., 1940, 108.
- 8 Zie hierover uitvoerig mijn hoofdstuk in *De Bijbel in de Lage landen*. Tot voor kort werd nog aan-

genomen dat de vertaling van het Oude Testament om onbekende redenen niet was doorgegaan, maar nieuw archiefmateriaal dat eind jaren negentig aan het NBG is gestuurd en aan het archief is toegevoegd, werpt nieuw licht op de achtergrond hiervan. Dat materiaal is door mij ingezien en in het betreffende hoofdstuk verwerkt.

- 9 Bij latere vertalingen, zoals *Groot Nieuws voor U* (1972), de *Groot Nieuws Bijbel* (1983) en De Nieuwe Bijbelvertaling (2004) waren de leden van de vertaalcommissies gewoon in dienst van het NBG.
- 10 Brouwer had in 1926 een door hemzelf vertaald Nieuwe Testament gepubliceerd, zie daarover ook uitvoerig mijn hoofdstuk in *De Bijbel in de Lage landen*. Enkele jaren geleden is aan de bibliotheek van het NBG een exemplaar geschonken dat aan Brouwer heeft toebehoord en voorzien is van zijn eigenhandige correcties (sign. 33“1937”- Brou).
- 11 Binnen deze kringen was een aantal mensen verontrust over het succes van de NBG 1951. Op een lezing, in 1963 gehouden op een SGP-kiesvereniging in Friesland, werd gewezen op het gevaar van de nieuwe vertaling. Sommigen waren zelfs bang dat dit zou kunnen leiden tot het niet meer of moeilijk verkrijgen van een Statenbijbel. Een en ander leidde tot de oprichting van het ‘Landelijk comité tot behoud van de Statenvertaling en veroordeling van de Nieuwe Vertaling’, sinds 1971 ‘Gereformeerde Bijbelstichting tot handhaving van de Statenvertaling en tot verspreiding van protestantse en onvervalste uitgaven’, kortweg Gereformeerde Bijbelstichting (GBS) genoemd. Oorspronkelijk gaf de GBS zelf geen bijbels uit, maar wees belangstellenden op goede edities van de SV. Omdat dergelijke uitgaven te veel van de oorspronkelijke editie afweken, begon de GBS spoedig zelf met het uitgeven van Statenbijbels in moderne spelling, maar zo veel als taalkundig mogelijk was in overeenstemming met de editie uit 1657. Deze uitgaven voorzien in een zekere behoefte binnen de rechterflank van de gereformeerde gezindte. J. de Koning, *De Gereformeerde Bijbelstichting. Doel en werk in kort bestek*, Leerdam 1999, 5-6; John Exalto, ‘Niets kan haar glans verdoven. Het verzet tegen herziening van de Statenbijbel’, in: *Tijdschrift voor Nederlandse kerkgeschiedenis*, 14/3 (september 2011), 96-97. Het artikel van Exalto geeft een goed overzicht van het werk van de GBS en de achtergronden ervan.

Dr. A.J. van den Berg is als bibliothecaris verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

Groot Nieuws voor U (1972) en de *Groot Nieuws Bijbel* (1983, 1996)

Jaap van Dorp

De Katholieke Bijbelstichting (KBS) en het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) gaven in 1972 hun eerste gezamenlijke bijbelvertaling uit: *Groot Nieuws voor U* (GNvU), een vertaling van het Nieuwe Testament in omgangstaal. In 1983 volgde de complete bijbelvertaling, de *Groot Nieuws Bijbel* (GNB), in een editie met en een editie zonder deuterocanonieke boeken. In 1996 kwam een herziene versie van de GNB uit, en in 1998 een uitgave met speciaal voor de GNB gemaakte aantekeningen. De GNB is vanaf de jaren tachtig van de twintigste eeuw een veelgelezen bijbelvertaling geweest.

Hieronder wordt beschreven hoe de verschillende edities van de GNB tot stand gekomen zijn, wat hun specifieke vertaalkundige kenmerken zijn en hoe de uitgaven door de bijbellezers zijn ontvangen.¹

Voorgeschiedenis: 1950-1970

Toen de Nieuwe Vertaling (NBG 1951) van het NBG in december 1951 verscheen, was dat een belangrijk moment in de geschiedenis van de bijbelvertalingen in het Nederlandse taalgebied. Veel bijbellezers ruilden hun Statenvertaling (SV) in voor een nieuwe vertaling in meer eigentijdse taal. Aan de ene kant sloot de NBG 1951 wat betreft woordenschat en zegswijzen aan bij de traditie van de SV, waarmee men vertrouwd was, aan de andere kant was het taalgebruik twintigste-eeuws, en dat sprak aan. Een ideale vertaling voor mensen die de Bijbel goed kenden, en die daaruit lazen in de kerk, op catechisatie en thuis.

Maar er was bij het NBG ook zorg. Door de toenemende secularisatie na de Tweede Wereldoorlog raakten veel mensen vervreemd van de kerk en van de inhoud en de taal van de Bijbel. De stijl van de NBG 1951 was te ingewikkeld voor de gemiddelde taalgebruiker. Het Nederlands veranderde onder invloed van de opkomende massamedia snel. De traditionele bijbelse woordenschat, het kerkelijk jargon, werd door steeds minder mensen begrepen. En dat gold niet alleen de mensen die buiten of aan de rand van de kerk stonden, ook voor mensen in de kerken bleek de Bijbel meer en meer een moeilijk boek.

Reeds voor het verschijnen van de NBG 1951 werd door het NBG een com-

▲ Uitreiking door NBG-medewerker G.A. de Kruijf van *Groot Nieuws voor U* op de markt in Emmeloord, 23 november 1972.

Foto: Jan Bonke

missie ingesteld die prioriteit moest geven aan een uitgave van de Bijbel in eenvoudig Nederlands. De voorzitter van deze commissie, de theoloog F.W. Grosheide, lichtte op de eerste vergadering op 13 januari 1950 de taak van de commissie als volgt toe:

In onze tijd zijn velen het bijbellezen ontwend en daardoor vervreemd van de Bijbel. Zij weten er de weg niet meer in. Nodig is, dat voor verschillende groepen van mensen bijzondere leesroosters worden uitgegeven. Verder boekjes met gedeelten uit de Bijbel (...) en een Bijbel in zeer verkorte vorm en in zeer eenvoudige taal zoals die voor Engeland in het Basic English is verschenen.²

In 1951 begon de Commissie voor het Bijbelgebruik met het vertaalwerk in eenvoudig Nederlands. Een klein vertaalteam leverde een eerste vertaling van Lucas 1 en 2 in. Niet veel later volgde een proefvertaling van Romeinen 1. De commissie gebruikte de ervaringen met beide vertalingen om duidelijkheid te krijgen over de vraag waaraan een bijbelvertaling in eenvoudig Nederlands zou moeten voldoen. Met die vraag hebben de leden van de Commissie een aantal jaren geworsteld. Het duurde tot 1959 voordat een nieuwe vertaling van de Brief aan de Filippenzen gereed was. In 1960 werd die vertaling onder de titel *Een gevangene schrijft* door het NBG gepubliceerd. In hetzelfde jaar verscheen een nieuwe druk van *Een gevangene schrijft*, waarin naast de Brief aan de Filippenzen ook de Brief aan Filemon werd opgenomen. In 1964 verscheen *Licht* (Evangelie van Johannes), in 1965 *Vaart* (Handelingen der Apostelen), in 1967 *Macht* (Evangelie van Marcus), in 1969 *Houvast* (Katholieke Brieven), in 1970 *Vrij!* (Evangelie van Lucas) en in 1973 *Waar!* (Evangelie van Matteüs). Het belangrijkste principe van de vertalers van deze serie was het streven naar eenvoud en begrijpelijkheid. De teksten moesten begrepen kunnen worden door de ‘gemiddelde’ bijbellezer. De nadruk op de ontvangende taal had tot gevolg dat het concordantieprincipe werd losgelaten; hetzelfde Griekse woord werd niet altijd door dezelfde Nederlandse term weergegeven, maar door verschillende woorden, afhankelijk van het zinsverband. Niettemin komen in deze eenvoudige vertalingen ook woorden als ‘genade’, ‘barmhartigheid’, ‘getuigen’ en ‘zonde’ voor, naast allerlei populaire of modieuze woorden, spellingwijzen en uitdrukkingen zoals ‘oedeem’ (Lucas 14:2), ‘zich ekskuseren’ (Lucas 14:18) en ‘een paar rabbijnen die er het hunne van dachten’ (Marcus 2:6).

Toch zou deze serie vertalingen uiteindelijk niet leiden tot een uitgave van een compleet Nieuw Testament. De vertalingen waren door de tijd heen gemaakt

door verschillende groepen. Daardoor ontbrak een eenduidige vertaalstrategie. Ook constateerde men dat het literaire taalniveau van de serie behoorlijk hoog lag. Het werk aan deze serie liep ten einde toen er vanaf 1969 gedacht en gewerkt werd aan een ander project: de vertaling van het volledige Nieuwe Testament in *omgangstaal*.

Historische context van GNvU

Het initiatief tot GNvU is niet los te zien van wat er tussen 1960 en 1970 zowel nationaal als internationaal op kerkelijk gebied en in de beweging van de bijbelgenootschappen wereldwijd speelde. In 1966 verschenen er nieuwe vertalingen van het Nieuwe Testament in het Spaans en in het Engels, *Dios llega al hombre* en *Good News for Modern Man*, beide gemaakt door het Amerikaans Bijbelgenootschap.

Opmerkelijk was dat *Good News for Modern Man* niet alleen populair werd bij mensen voor wie die vertaling oorspronkelijk bedoeld was, namelijk mensen met het Engels als tweede taal. De vertaling sprak ook vele Engelse *native speakers* aan. Er bleek een enorme belangstelling te bestaan voor dit type bijbelvertaling. De vraag naar de veel begrijpelijker *Good News for Modern Man* bleek in Groot-Brittannië veel groter dan die naar de *New English Bible*, die in 1961 op de markt was gekomen en die aansloeg bij een vooral kerkelijk publiek. Dat feit leidde bij het Brits Bijbelgenootschap een bezinning op zijn taak in. Het besef groeide dat een bijbelgenootschap naast bijbeluitgaven voor de kerken ook bijbelvertalingen diende te maken voor mensen die weinig of geen contact met de kerken hadden en die niet vertrouwd waren met het bijbelse taalgebruik. Andere Europese bijbelgenootschappen namen die dubbele vertaalopdracht over. Er kwamen in korte tijd nieuwe, met *Good News for Modern Man* vergelijkbare vertalingen van de Bijbel, onder andere in het Duits, Frans, Italiaans, Fins, Portugees en ook in het Nederlands.

Vertaalmethode

De bijbelvertalingen die vanaf 1960 in diverse talen zijn gemaakt, leggen in vertaalwetenschappelijk opzicht andere accenten dan hun voorgangers. De totstandkoming daarvan is zonder de enorme inzet van Eugene A. Nida, een taalgeleerde in dienst van het Amerikaans Bijbelgenootschap, ondenkbaar. In 1964 verscheen diens *Toward a Science of Translation*, en later in samenwerking met Charles R. Taber *The Theory and Practice of Translation*. In deze standaardwerken worden de consequenties uitgelegd van de dynamisch-equivalente vertaalmethode. Het vernieuwende van deze wijze van vertalen is driedelig:

- 1 de resultaten van de algemene taalwetenschap en de communicatieleer zijn systematisch toegepast;
- 2 de vertaling wordt afgestemd op een zeer brede gebruikersgroep;
- 3 de nadruk wordt gelegd op de ontvangende taal: de aspecten van vorm en inhoud van het origineel worden zodanig weergegeven dat de boodschap van de oorspronkelijke tekst goed overkomt bij de hedendaagse lezer.

In de dynamisch-equivalente vertaalmethode ligt de focus op de receptie van de vertaling.

Een van de belangrijke inzichten waarop de dynamisch-equivalente vertaalmethode is gebaseerd, is de wetenschap dat twee talen in hun formele aspecten nooit identiek zijn. Wie getrouw wil vertalen, moet er rekening mee houden dat elke taal eigen kenmerken heeft. Een woord-voor-woord overzetting voldoet niet om de betekenis van een tekst in de andere taal weer te geven. Woorden hebben niet een vaste betekenis die altijd en overal ingezet kan worden. Ze krijgen hun specifieke betekenis door de wijze waarop ze in het zinsverband worden gebruikt. *Verba valent usu*: de betekenis van woorden hangt af van het concrete gebruik in een tekst.

Vertalers moeten niet, zoals bij traditionele bijbelvertalingen vaak het geval was, uitgaan van een standaardbetekenis van een woord of van de etymologie daarvan. Het is hun opdracht te zoeken naar de specifieke betekenis van een woord in de gegeven context om in een andere taal opnieuw te formuleren wat de auteur van het origineel wilde zeggen. Hoe kan dat in een andere taal zo worden weergegeven dat de lezers van de vertaling het begrijpen en de relevantie van de oorspronkelijke boodschap inzien? De ‘dynamiek’ van de oorspronkelijke boodschap moet in de vertaling op overeenkomstige wijze overkomen. De zorg voor de adequate, equivalente weergave van het origineel moet een essentieel onderdeel zijn van het vertaalproces. Wat de oorspronkelijke auteur aan zijn lezers of hoorders wilde overbrengen, mag niet veranderd worden. Ook al is de taal anders dan de taal van het origineel, de boodschap moet intact blijven.

Omgangstaal

Het taalgebruik van GNvU en van de GNB is getypeerd als omgangstaal. Omgangstaal is niet gelijk te stellen aan hedendaags en eigentijds Nederlands of aan populair taalgebruik. De term ‘omgangstaal’ is eerder een sociolinguïstisch begrip. Het verwijst naar de taal die alle Nederlandssprekenden in het leven van alledag bezigen, ongeacht opleiding, afkomst, omstandigheden en overtuiging. Het is dus niet de taal die eigen is aan een specifieke maatschap-

pelijke groep of een bepaalde beroepsgroep. In het verleden is de Bijbel vrijwel uitsluitend vertaald voor kerkmensen, aangezien de overgrote meerderheid van de bevolking een kerkelijke binding had. Maar in de taal van kerkmensen komen vaak woorden en begrippen voor die buiten kerkelijke kringen niet gebruikt worden. Met een bijbelvertaling in omgangstaal komt men lezers tegemoet die niet of niet meer vertrouwd zijn met kerkelijk jargon. Ter wille van hen besloten de KBS en het NBG een aparte vertaling te maken. Niet met als doel de gebruikelijke vertalingen te vervangen, maar om mensen die moeite hebben met de traditionele versies een meer begrijpelijke tekst te bieden.

De realisatie van GNvU

Nadat *Good News for Modern Man* (1966) zo'n succes bleek in het Engelse taalgebied, werd door het NBG en de KBS in 1969 een begin gemaakt met het vertaalwerk in Nederland. Het jaar daarvoor was A.W.G. Jaakke als vertaler aangesteld. Jaakke had ervaring in het vertalen van de Bijbel. Hij had tussen 1964 en 1966 voor het *Benedictijns Tijdschrift* een aantal nieuwtestamentische brieven vertaald, en ook over recente Nederlandse bijbelvertalingen gepubliceerd.

De opzet was dat het vertaalproject 'Het Nieuwe Testament in omgangstaal' binnen twee jaar af zou zijn. Uiteindelijk is GNvU in 1972 verschenen, dus iets later dan verwacht. Dat kwam vooral door het feit dat de vertaling in omgangstaal pionierswerk bleek. Jaakke kon niet terugvallen op lexicale en stilistische keuzes van voorgangers.

Jaakke kreeg advies van een begeleidingscommissie die bestond uit nieuwtestamentici en een literator. Deze samenwerking met kenners van de bijbelwetenschap en de neerlandistiek resulteerde in een vertaling waarin, in vergelijking met andere Nederlandse bijbelvertalingen, nieuwe keuzes werden gemaakt en traditionele termen en zinswendigen als 'zalig', 'aalmoes', 'goedertierenheid', 'vles', 'voorwaar', 'zeggende' en 'het geschiedde' plaats moesten maken voor verantwoorde, eigentijdse alternatieven. En er werd bij het vertaalwerk gebruikgemaakt van een nieuwe wetenschappelijke uitgave van de brontekst: de 25ste druk van Nestle-Alands *Novum Testamentum Graece* (Stuttgart 1963).

Ontvangst van GNvU

In de loop van 1972 kon het vertaalwerk van het Nieuwe Testament in omgangstaal afgesloten worden. Na twee en een half jaar intensieve arbeid was GNvU persklaar. Bij het verschijnen van deze vertaling op 23 november 1972 besteedden alle media er ruimschoots aandacht aan. In recensies werd welwil-

lend op de vertaling gereageerd, ook door mensen die kritisch stonden tegenover het gebruik van de Nederlandse omgangstaal.

GNvU is een enorm succes geworden. De verkoop overtrof alle verwachtingen. De eerste oplage van 30.000 exemplaren was binnen een week uitverkocht. De verkoopcijfers bleven hoog. In 1973 werden 130.000 exemplaren van GNvU verkocht. In 1980 bleken er meer dan 600.000 exemplaren van verspreid.

Deze bijbeluitgave zal ongetwijfeld bij mensen terecht zijn gekomen die minder vertrouwd waren met het bijbelse taalgebruik en van huis uit het kerkelijke jargon niet kenden. Men noemde GNvU niet voor niets een missionaire vertaling. Met nadruk is steeds gezegd dat deze vertaling niet in de eerste plaats bedoeld was voor de kerken. Maar GNvU heeft ook veel aantrekkingskracht uitgeoefend op mensen die juist wel kerkelijk betrokken waren, maar voor wie het taalgebruik van de NBG 1951 te ouderwets en te moeilijk was geworden. GNvU mag dan wel niet gepresenteerd zijn als een bijbel voor kerkelijk gebruik – hoewel ook deze vertaling wel vanaf de kansel werd gelezen – bij veel

▲ Vertalers Oude Testament *Groot Nieuws Bijbel* in 1976, v.l.n.r. C.M.L. Verdegaal, M.J. van Straten, A.W.G. Jaakke (eerder vertaler van het Nieuwe Testament) en F. Postma.

Foto: Fotoarchief NBG

kerkgangers, en niet alleen bij de jongeren, was GNvU favoriet, met name bij het gebruik in huiselijke kring. Vooral dankzij GNvU bleek het bijbelbezit in Nederland tussen 1974 en 1981 met acht procent toegenomen tot 65 procent van alle Nederlands huishoudens. Tussen 1970 en 1980 nam het aantal bijbels dat jaarlijks alleen al door het NBG werd afgeleverd, toe van 84.000 tot 186.000.

De vertaling van het Oude Testament

In 1974 begon een vertaalteam namens de KBS en het NBG aan een nieuw project: 'Vertaling van het Oude Testament in Omgangstaal' (VOTO). De organisatorische kant van het VOTO-project had het NBG op zich genomen. Was de vertaling van het Nieuwe Testament het werk van één persoon die werd bijgestaan door drie exegeten en een literator, het oudtestamentische vertaalteam startte met drie vertalers/hebraïci, een neerlandica en een coördinator. Na het overlijden van de neerlandica in 1977 traden er drie nieuwe neerlandici tot het projectteam toe.

Voordat het vertaalproject van start ging, was er een begeleidingscommissie ingesteld. De vertalers kregen per bijbelboek de medewerking van een exegetisch adviseur. In totaal traden 21 exegeten uit Nederland en België op als adviseur bij de vertaling van een of meerdere bijbelboeken. Een groep meelezers uit het hele Nederlandse taalgebied nam alle teksten door op duidelijkheid en leesbaarheid. Anders dan bij de vertaling van het Nieuwe Testament was een vertaalconsulent van de United Bible Societies van begin tot eind betrokken bij de uitvoering van het vertaalproject.

Richtlijnen voor het VOTO-vertaalteam

In oktober 1974 had de begeleidingscommissie namens de KBS en het NBG een projectdocument opgesteld: 'Richtlijnen voor de gemeenschappelijke KBS-NBG vertaling van het Oude Testament in omgangstaal V.O.T.O.'. Beide bijbelorganisaties dachten als doelgroep van de vertaling aan lezers die geheel buiten de christelijke traditie staan, en die om die reden kerkelijke en bijbelse begrippen niet goed verstaan. Hoewel die doelgroep bij het verstaan van de bijbeltekst juist veel steun zou kunnen hebben aan verklarende aantekeningen bij de vertaling, werd besloten de vertaling uit te geven zonder noten. Extra uitleg paste volgens de commissie niet bij het karakter van de vertaling. De vertaling diende op zichzelf duidelijk genoeg te zijn.

Een andere richtlijn betrof de weergave van de Hebreeuwse Godsnaam, het tetragrammaton JHWH. In de Willibrordvertaling (WV) die in 1972 bij de KBS verscheen, was gekozen voor de hebraïserende weergave 'Jahwe'. Vanwege de

kritiek op die keuze besloot de begeleidingscommissie van het VOTO-project de naam met 'Heer' te vertalen.

Als brontekst voor de vertaling dienden de VOTO-vertalers gebruik te maken van de *Biblia Hebraica Stuttgartensia* die tussen 1967 en 1977 werd bezorgd. Wat betreft de tekstkriek van het Oude Testament raadpleegden de vertalers de uitgave *Preliminary and Interim Report on the Hebrew Old Testament Text Project* (vijf delen) die in opdracht van de United Bible Societies door een commissie van specialisten op het gebied van de tekstkritiek was opgesteld.

Ontvangst van de GNB

De GNB heeft sinds zijn verschijning in het voorjaar van 1983 gemakkelijk de weg naar de lezers gevonden. Op 3 maart begon de verkoop van de nieuwe uitgave waarin een gereviseerde vertaling van het Nieuwe Testament in omgangstaal van 1972 was opgenomen. In de verschillende edities van GNvU tussen 1972 en 1978 waren fouten en betwistbare vertalingen verbeterd. In het najaar van 1979 deed het NBG een algemene oproep om kritiek op de verta-

▲ Aanbieding *Groot Nieuws Bijbel* door NBG-voorzitter A. Kruyswijk aan minister-president R.F.M. Lubbers, 1983.

Foto: NBG/Anne Th. van der Velde

► In *Groot Nieuws voor U*, de *Groot Nieuws Bijbel* en *Good News for Modern Man* waren tekeningen opgenomen van de Zwitserse kunstenares Annie Valloton (1915-2013). Tekening bij Psalm 23.

Foto: NBG/Sandra Haverman

ling van het Nieuwe Testament te leveren binnen het kader van de maatstaven van een dynamisch-equivalente vertaling in omgangstaal. Mede aan de hand van die opmerkingen kon een geheel herziene versie van het Nieuwe Testament opgenomen worden in de GNB die voor 1983 was voorzien.

Van de GNB werden twee edities uitgegeven. Er was een editie zonder de deuterocanonieke boeken van het Oude Testament, en een editie met die boeken. De deuterocanonieke boeken waren overgenomen uit de WV van 1975 en in hun geheel na het bijbelboek Maleachi geplaatst, conform de *Guidelines for Interconfessional Cooperation in Translating the Bible*.

Elke editie bevatte meer dan de vertaling van de bijbelboeken. Voor in de uitgave waren een woord vooraf, aanwijzingen voor de lezers en een inhoudsopgave opgenomen, en achterin stond aanvullende informatie met een verantwoording van de vertaling, een woordenlijst, een lijst van aanhalingen uit het Oude Testament in het Nieuwe Testament, een lijst van anders genummerde verzen, een overzicht van maanden, maten en gewichten, een tijdtabel, en kaarten en plattegronden. Verder werd elk deel van de Bijbel en elk bijbelboek voorafgegaan door een inleiding.

De belangstelling voor de GNB bleek, net als ruim tien jaar daarvoor bij GNvU, enorm. In april 1983 was hij ondanks een eerste oplage van honderduizend exemplaren al niet meer te krijgen. In 1995 waren 550.000 exemplaren verkocht. Dat aantal was in 2002 opgelopen tot boven 700.000. Uit een onderzoek bleek dat de meeste kopers geen rand- of buitenkerkelijken waren, maar lezers die actief bij de kerk betrokken waren. De gedachte dat de taal van de NBG 1951 ook voor kerkelijk betrokken lezers verouderd was, leek daarmee bevestigd.

Op de verschijning van de GNB kwam een stroom van reacties. Velen gaven

blijk van waardering voor de manier waarop de KBS en het NBG de Bijbel verstaanbaar wilden maken voor moderne mensen. Maar er werd ook vaak forse kritiek geleverd.

De herziene GNB (1996)

In 1996 verscheen een herziene uitgave van de GNB. De vertaling werd globaal genomen op de volgende zeven punten herzien:

- 1 neerlandistieke wijzigingen (stijl, grammatica, inhoudelijk en punctuatie);
- 2 correctie van omissies en fouten;
- 3 invoering nieuwe spelling;
- 4 toetsing van exegetische beslissingen;
- 5 toetsing van vertaalkundige beslissingen;
- 6 controle op de homogeniteit van de vertaalmethode;
- 7 gebruik van de 27ste editie van Nestle-Aland als grondtekst van het Nieuwe Testament.

Deze herziening is op sommige punten fundamenteel geweest. De herzieners van het Nieuwe Testament besloten het gebruik van termen uit traditionele bijbelvertalingen opnieuw te overwegen. Daar was wel de voorwaarde aan verbonden dat de betekenis van de brontekst absoluut goed en duidelijk kon worden weergegeven, op zo'n manier dat er voor de hedendaagse lezer nog steeds geen hindernis zou ontstaan om de tekst te begrijpen. Het resultaat was dat het woord 'genade' in de herziene GNB aanzienlijk vaker is gebruikt dan in de editie van 1983. De betekenis van dat woord zou niet zo afgesloten zijn als aanvankelijk werd gedacht, en men meende dat er in veel gevallen geen echt goed alternatief was. De editie van 1983 gebruikte meestal 'goedheid' of 'gunst'. Al sinds de verschijning van GNvU in 1972 hadden verschillende mensen kritiek gehad op dit punt. De herziene GNB is aan die kritiek tegemoetgekomen.

Belangrijker nog was het toetsen van exegetische en vertaalkundige beslissingen. Bij de herziening werd daarom de vertaling opnieuw zorgvuldig vergeleken met de brontekst van het Oude en Nieuwe Testament. Maar het karakter van de vertaling in omgangstaal is bij de revisie onveranderd gebleven.

▲ Aanbieding *Groot Nieuws Bijbel* aan prinses Juliana door NBG-bestuurslid C.W. Fopma op een terras van paleis Soestdijk, 1983. Rechts naast de prinses NBG-vertaler/neerlandicus M.B. Feith. Verder v.l.n.r. KBS-voorzitter A.J.J. Ooms, N. Tromp, voorzitter begeleidingscommissie GNB, NBG-voorzitter A. Kruyswijk en J. van Kranenburg, algemeen secretaris van het NBG.

Foto: Fotoarchief NBG

Noten

- 1 Deze bijdrage is een verkorte versie van Jaap van Dorp, 'Groot Nieuws voor U (1972) en Groot Nieuws Bijbel (1983, 1996)' (hoofdstuk 33) in: Paul Gillaerts e.a. (red.), *De Bijbel in de Lage landen. Elf eeuwen van vertalen*, Heerenveen 2014.
- 2 Gegevens ontleend aan de verslagen van de Commissie voor het Bijbelgebruik in het Archief Nederlands Bijbelgenootschap, gedeponerd in het Utrechts Archief. Het citaat is overgenomen uit het verslag van de eerste vergadering van de Commissie voor het Bijbelgebruik dd. 13 januari 1950.

Geraadpleegde literatuur

M.C. Berends, "Je kunt niet eindeloos poetsen en polijsten." Interview met vertaler Alfons Jaakke' in: *Met Andere Woorden* 21/4 (2002), 3-11.

R. Brico, 'De bijbel te grabbel gegooid?' in: *Elseviers Magazine*, 5 maart 1983.

J.J. van Capelleveen & T. van der Hammen, *Tot uw dienst. Nederlands Bijbelgenootschap 1950-1975*, Amsterdam 1975.

J.J. van Capelleveen, *Een bijbel in de omgangstaal*, Haarlem 1980.

Jan J. van Capelleveen, 'Een nieuwe wijze van vertalen' in: *Met Andere Woorden* 1/1 (1982), 3-5.

Jan J. van Capelleveen, 'Groot Nieuws Bijbel trekt de aandacht' in: *Met Andere Woorden* 2/1 (1983), 2.

J.J. van Capelleveen, *Binnen ieders bereik. Aspecten van 175 jaar bijbelwerk*. NBG-hoofdstuk nr. 14, Haarlem 1988.

J.J. van Capelleveen, *Het Woord gaat zijn weg. Een geschiedenis van bijbelvertalen en van de invloed van bijbelvertalingen op de samenleving*, Haarlem/Beernem 1996.

A. Chesterman, *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory*, Benjamins Translation Library 22, Amsterdam/Philadelphia 2000.

H.W. Hollander, 'Meerstromenland. Ontwikkelingen in het vertalen van de bijbel na 1951' in: A.W.G. Jaakke & E.W. Tuinstra (red.), *Om een verstaanbare bijbel. Nederlandse bijbelvertalingen na de Statenbijbel*, Haarlem/Brussel 1990, 253-289.

C. Houtman, 'De kritiek op de Groot Nieuws Bijbel in het licht van de kritiek op eerdere Nederlandse Bijbelvertalingen' in: *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 38 (1984), 265-289.

L. van Kampen & C. Verheul, 'Groot Nieuws. De GNB herzien' in: *Met Andere Woorden* 15/2 (1996), 3-8.

J.J. Kijne, 'A New Version in Simplified Dutch' in: *The Bible Translator* XII, 191-197.

A.F.J. Klijn, 'Some Comments on the Version in Simplified Dutch' in: *The Bible Translator* XII, 197-199.

A. de Kuiper, 'Moderne Vertalingen' in: J. van Bruggen (red.), *Wegwijs in bijbelvertalingen*, 's Gravenhage 1981, 36-47.

G.J. Marseille, *Maar professor, er stáát toch 'vlees'?*, Voorburg 1980.

E.A. Nida & C.R. Taber, *The Theory and Practice of Translation*, Leiden 1969.

Opnieuw Vertaald. Bijdragen over de Groot Nieuws Bijbel, Haarlem/Boxtel 1983.

G. de Ru (boekbespreking) in: *Kerk en Theologie* 24/2 (1973), 183-185.

W. A. Smalley, *Translation as Mission. Bible Translation in the Modern Missionary Movement*, Macon 1991.

H. Sysling, 'In memoriam Eugene Nida (1914-2011)' in: *Met Andere Woorden* 30/4 (2011), 43-49.

C.M.L. Verdegaal, 'De Groot Nieuws Bijbel' in: H.W. Hollander, *Spectrum van bijbelvertalingen. Een gids*, Zoetermeer 1994, 56-70.

Dr. J. van Dorp is als oudtestamenticus en teamleider Vertalen verbonden aan het Nederlands Bijbelgenootschap.

De Nieuwe Bijbelvertaling

Klaas Spronk

Het is inmiddels al weer bijna tien jaar geleden dat De Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) luisterrijk werd gepresenteerd in De Doelen in Rotterdam, waarbij koningin Beatrix de eerste tien verzen van Genesis voorlas. Sindsdien zijn er al meer dan een miljoen exemplaren in uiteenlopende edities van de NBV verkocht. De vertaling is de standaardvertaling geworden in de meeste kerken en is ook buiten de kerken ingeburgerd. Wanneer een bijbeltekst wordt geciteerd in een roman of in non-fictie, dan is dat tegenwoordig vrijwel altijd in de versie van de NBV. Anders dan dit succes wellicht doet vermoeden is de totstandkoming van de NBV niet zonder slag of stoot verlopen. Ook de ontvangst was niet onverdeeld positief. In dit artikel wordt een en ander – het succesverhaal en de scherpe randjes – nog eens uit de doeken gedaan.

De voorgeschiedenis

De Nieuwe Vertaling van 1951 was al direct bij verschijnen een groot succes en men oordeelde er over het algemeen positief over. Zij voorzag duidelijk in een behoefte. In de loop van de jaren vijftig en zestig kwam bij het Nederlands Bijbelgenootschap (NBG) al wel het besef op dat deze bijbel voor missionaire doeleinden minder geschikt was, wat vooral te maken had met vreemdheid van de bijbeltaal in niet-gelovige kringen. De stijl van de NBG-vertaling 1951 (NBG 1951) was voor mensen die niet gewend waren de Bijbel te lezen, vrij ontoegankelijk. Veel woorden uit deze vertaling, die in veel opzichten nog sterk aanleunt tegen de Statenvertaling (SV), werden in de normale omgangstaal al niet meer gebruikt. Leerkrachten uit het onderwijs merkten op dat bepaalde uitdrukkingen bij sommige leerlingen misverstanden oproepen. Een voorbeeld dat zij noemden is Ruth 1:6: 'Daarna maakte zij zich met haar schoondochters op en keerde uit het veld van Moab terug.' Dat zou bij sommigen ten onrechte de indruk wekken dat Naomi en haar schoondochters met hun uiterlijk bezig waren voordat zij op reis gingen naar Bethlehem. En Marcus 1:32 in de NBG 1951, 'Toen het nu avond werd en de zon onderging, brachten zij tot Hem allen, die ernstig ongesteld waren', zou het misverstand op kunnen roepen dat Jezus zich bekommerde om de nare kant van de vrouwelijke cyclus. Men kan ook het feit dat de latere zogenaamde missionaire vertalingen, zoals *Groot Nieuws voor U*, niet zozeer succes hadden in de beoogde buitenkerke-

▲ Vertalers aan de Nieuwe Bijbelvertaling, 1997, v.l.n.r. staand: M. de Winter, H. Sysling, M.J.A. Wijntjes, I. Spijker, (achter haar) A.J. Bolhuis, M.H. de Lang, Th. van der Louw, P. Waalewijn, C.M.L. Verdegaal, A.J. Bij de Vaate en E.A.S. Symons. Zittend: P.J. Booij, J.Ch. Bastiaens, S. van der Lingen en F.J.A. van der Meij.

Foto: Photess

▲ Vertaalkoppel neerlandicus A.J. Bolhuis en nieuwtestamenticus M.H. De Lang, ca. 1994.

Foto: Rick Keus

lijke kring maar vooral in kerkelijke kringen, kunnen zien als aanwijzing dat de NBG 1951 steeds minder goed functioneerde als standaardbijbel.

Los van deze (latere) kritiek was men al binnen enkele jaren na de verschijning van de NBG 1951 begonnen met de voorbereidingen op een uitgebreide revisie. Daarbij werd ook de ernstige kritiek die Frans Breukelman vooral op het gebrek aan concordantie had, in kaart gebracht. Aan het eind van de jaren zestig van de vorige eeuw werden de eerste proeven (van Marcus en de Brieven aan de Korintiërs) gepubliceerd. In die tijd was het enthousiasme voor zo'n revisie echter al weer bekoeld. Er leek namelijk veel meer mogelijk.

Mede door het Tweede Vaticaans Concilie was de oecumene opgebloeid en daarmee kwam ook een interkerkelijke bijbelvertaling in het vizier. Op de 'Nederlandse kerkleidersconferentie' van 1965 te Woudschoten werd een verklaring aangenomen waarin aan het NBG en de Katholieke Bijbelstichting (KBS) gevraagd werd 'om te komen tot een gemeenschappelijke vertaling van de bijbel in de Nederlandse taal'. De bijbelgenootschappen reageerden positief en ze kregen in een brief uit mei 1966 de zegen van de bisschoppen mee. Het bleek echter niet eenvoudig om tot een breed gedeelde visie op de gewenste aard van de vertaling te komen. Er bestonden grote verschillen van inzicht over de juiste methode van vertalen. Bij het formuleren van de vertaalprincipes voor de nieuwe gemeenschappelijke vertaling probeerde men een weg te vinden tussen de steeds populairder worden dynamisch-equivalente methode en de concordante vertaalmethode, zoals die in navolging van Breukelman door de zogenaamde 'Amsterdamse School' werd gepropageerd. Volgens een aantal medewerkers aan de proefvertalingen werd er bij de opzet van de Gemeenschappelijke Nederlandse Bijbelvertaling aan die laatste te weinig recht gedaan. Zij stapten op. Een probleem was ook de 'concurrentie' met andere vertalingen. Er werd inmiddels door NBG en KBS hard gewerkt aan de (dynamisch-equivalente) *Groot Nieuws Bijbel*. Die was niet bedoeld voor kerkelijk gebruik en wellicht juist om die reden vlotte het werk aan die vertaling goed. Daarnaast had men bij de KBS de handen vol aan het eigen project van de Willibrordvertaling (WV). Die zag in 1975 het licht. Juist in datzelfde jaar werd het werk aan de Gemeenschappelijke Nederlandse Bijbelvertaling gestopt. Het moeizame overleg daarover leek ook niet meer nodig, nu de WV er lag als eigentijds en wetenschappelijk verantwoord product.

De wens van een meer oecumenische bijbelvertaling bleef echter bestaan, met name bij het NBG, dat immers gezien het aantal participerende kerken en geloofsgemeenschappen als het meest oecumenische orgaan van Nederland beschouwd mag worden. Via de door de genoemde kerkleidersconferentie opgerichte Raad van Contact en Overleg betreffende de Bijbel (RCOB) werd die wens levend gehouden. Langzamerhand werd er meer draagvlak gecreëerd. In 1989 kon er op de tweejaarlijkse Alverna Conferentie van de RCOB een plan worden gepresenteerd voor een nieuwe vertaling voor de kerken. In de door Evert Tuinstra, toenmalig wetenschappelijk secretaris van het NBG, opgestelde nota is wat betreft de methode sprake van 'een zo duidelijk mogelijk gedefinieerde functioneel-equivalente vertaling bestemd om in de liturgie te worden voorgelezen'. Als alles meezat zou die nieuwe vertaling er in het jaar 2000 kunnen liggen.

De uitvoering

Het was de kunst om bij het werk aan de vertaling uit te gaan van een zo breed mogelijk draagvlak. Daarom werd het vertaalproces heel transparant uitgevoerd en werd er veel ruimte gegeven voor inhoudelijke reacties. Dat droeg ook het risico in zich dat het werk zou verzanden in de gebruikelijke en inmiddels maar al te bekende heftige discussies op dit terrein. Daarom waren een duidelijke organisatie en een strakke regie onontbeerlijk. Een belangrijke rol was weggelegd voor de projectleider, Robert Scholma, die vanaf 1993 met vaste hand het werk stuurde. Naast de staf van het NBG werden er vijftien mensen (zes hebraïci, drie graeci en zes neerlandici) in deeltijd aangesteld voor het vertaalwerk. In de vacaturebeschrijving werd onder andere gevraagd naar deskundigheid op het vakgebied, openheid voor en affiniteit met de Bijbel en het vermogen tot zelfwerkzaamheid en tot overleg met andere disciplines. De aanpak was heel anders dan bijvoorbeeld bij de NBG 1951, waar veel vertalers dit werk deden naast hun functie bij de universiteit. Het was nu vooral een zaak van goed teamwork op basis van een heldere taakomschrijving met duidelijke evaluatie- en controlemechanismen.

De vertaling werd grondig aangepakt. Elk bijbelboek doorliep verschillende fasen waarin de brontekstkenners en neerlandici samenwerkten en elkaars werk nauwkeurig controleerden. Daarnaast hield een coördinatieteam de goede gang van zaken in de gaten. Soms moesten afspraken worden aangepast of aangescherpt. Het coördinatieteam zorgde voor de nodige coherentie tussen de verschillende vertalers en organiseerde seminars voor alle medewerkers.

Nadat het coördinatieteam de vertaling had vastgesteld, werd die voorgelegd aan een grote groep meelezers en supervisors. Deze was breed samengesteld, onder andere met het oog op in bepaalde tradities gevoelige passages of op liturgische bruikbaarheid. Er was ook een Vlaams lezerspanel dat lette op woorden en zinsconstructies die in Vlaanderen anders worden opgevat dan in Nederland en zo misverstand kunnen opleveren. Hun opmerkingen werden voorgelegd aan de begeleidingscommissie. Deze commissie stond onder leiding van Sijbolt Noorda en Panc Beentjes en had de eindverantwoordelijkheid voor de vertaling. Na een globale laatste toetsing stelde deze commissie de tekst van de vertaling vast.

Op basis van de opgedane ervaringen werden de afspraken geëvalueerd en waar nodig aangepast of gepreciseerd. In de zomer van 1994 werden in een nadere bezinning op het karakter van de NBV de termen 'brontekstgetrouw' en 'doeltaalgericht' geïntroduceerd. Deze in de publiciteit rondom de NBV terugkerende slogan was te vergelijken met de manier waarop de vertalers van de *New Revised Standard Version* (1990) de bijbeltekst wilden vertalen: *As*

literal as possible, as free as necessary. Over wat dit in de vertaalpraktijk betekende werd in het project regelmatig heftig gediscussieerd. Een terugkerende kwestie was daarbij de concordantie: de vraag in hoeverre in de vertaling zichtbaar moest blijven dat een bepaald woord in de brontekst herhaald werd. Een voorbeeld is de herhaling van het Hebreeuwse werkwoord voor 'afdalen' in Jona 1:3-5. In de brontekst wordt het gebruikt voor het 'afdalen' naar Jafo, in het schip en in het ruim van het schip. In de NBV wordt er echter (net als in de NBG 1951 en in de WV) steeds een ander, in het Nederlands passender, werkwoord gebruikt (hier cursief weergegeven).

³ En Jona maakte zich gereed, maar vluchtte naar Tarsis, weg van de HEER. Hij *ging naar* Jafo en vond er een schip met bestemming Tarsis. Hij betaalde de overtocht en *ging aan boord* om mee te varen naar Tarsis, weg van de HEER.

⁴ Maar de HEER wierp een hevige storm op de zee, en de zee werd zo wild dat het schip dreigde te breken. ⁵ De zeelieden werden bang, en ieder riep tot zijn eigen god om hulp. Ook gooiden ze, om het gevaar af te wenden, de lading in zee. Maar Jona *was* in het ruim van het schip *afgedaald*, was daar gaan liggen en in een diepe slaap gevallen.

De vertalers sloten niet uit dat in de Hebreeuwse tekst bewust voor een herhaling van het werkwoord is gekozen, maar achtten de aanwijzing daarvoor niet zo sterk dat ze het in de vertaling zouden moeten laten terugkomen. In het Hebreeuws is het woordgebruik niet bijzonder. Dat zou het, wanneer in alle gevallen met 'afdalen' vertaald wordt, in het Nederlands wel zijn. Driemaal 'afdalen' zou volgens de vertalers 'een sterk exotiserende, minder natuurlijke vertaling' opleveren, terwijl de NBV op linguïstisch niveau naturaliserend wil vertalen.

Op sociaal-cultureel niveau moest juist echter weer wel 'exotiserend' worden vertaald, om te laten zien dat de wereld van de Bijbel niet samenvalt met onze eigen tijd. Oude maten en gewichten en ook niet meer bestaande functies zoals 'centurio' of 'satraap' werden daarom niet 'vertaald' naar onze tijd.

Een andere kwestie betrof het inclusief vertalen als de brontekst een inclusief aanbod gaf, wat bijvoorbeeld leidde tot de vertaling 'broeders en zusters'. Inclusief vertalen betekende ook beducht zijn voor seksespecifieke vertalingen. Juist bij vrijere, meer doeltaalgerichte vertalingen is er de kans dat de vertaler bepaalde stereotiepe, aan het mannelijke of vrouwelijke verbonden beelden inbrengt. Zo wordt in de weergave van het Hebreeuwse werkwoord dat doorgaans met 'spreken' wordt vertaald in 1 Koningen 3:22, in veel vertalingen een

stereotiep vrouwbeeld meegegeven. Het betreft een passage uit het verhaal van koning Salomo die rechtsprekt in de situatie waarbij twee vrouwen beweren de moeder van het levende en niet van het gestorven kind te zijn. Nadat ze hun standpunt hebben verwoord, blijven ze ‘spreken’:

SV Alzo spraken zij voor het aangezicht des konings.
NBG 1951 Zo krakeelden zij in tegenwoordigheid van de koning.
WV Zo bleven ze maar kijken in het bijzijn van de koning.

De NBV vertaalt/vermijdt stereotypering met: ‘Zo bepleitten ze ieder hun zaak bij de koning.’

Bij de tussentijdse evaluatie van de vertaling werd nadrukkelijk ook de beoogde gebruiker betrokken. Daartoe werden tussentijds proefvertalingen gepubliceerd. In 1998 zag een eerste bundel *Werk in uitvoering* (WIU) het licht. In 2000 en 2003 zouden nog twee delen volgen. Vooral het eerste deel heeft heel veel reacties opgeroepen. Zo ontstond er (weer) een felle discussie over de weergave van de godsnaam. Het voorstel om het Hebreeuwse *yhwh* weer te geven met ‘HEER’ (in klein kapitaal) stuitte op groot verzet. In 1999 werd er een studiedag aan gewijd. Talrijke alternatieven passeerden de revue, maar uiteindelijk besloten de besturen van het NBG en de KBS in een gezamenlijke vergadering in 2001 om vast te houden aan het oorspronkelijke voorstel. Dat was een verlegenheidsbeslissing. Aan de uitgave van de NBV zou een leeswijzer worden toegevoegd met uitleg over de weergave van de Godsnaam en met de opmerking dat men daar bijvoorbeeld ook kan lezen: ‘Aanwezige’, ‘Eeuwige’, ‘Enige’, ‘God’, ‘He(e)re’, ‘De Naam’, ‘Levende’ of ‘Onnoembare’. In de *NBV Studiebijbel* (2008) zou de Godsnaam weergegeven worden met ‘JHWH’. De vele reacties op de proefvertalingen leidden ertoe dat een aantal zaken nog eens onder de loep werd genomen. Een speciaal daartoe aangestelde commissie kwam met een aantal aanbevelingen tot aanscherping van de vertaalprincipes. In een aantal gevallen werd de kritiek op de vertaling in WIU gehonoreerd en de tekst aangepast. Zo was men het er bij nader inzien over eens dat er bij sommige teksten al te veel werd uitgelegd in de vertaling. Daarom werd onder andere de tekst van Prediker 11:1 aangepast.

WIU Werp je brood uit over het water. Heb vertrouwen in de toekomst, want je vindt het later terug.
NBV Werp je brood uit over het water, want je vindt het later terug.

Ook onnodige extra woordjes werden geschrapt, zoals in Prediker 1:2.

WIU Lucht en leegte, zegt Prediker, lucht en leegte, alles is maar leegte.
NBV Lucht en leegte, zegt Prediker, lucht en leegte, alles is leegte.

In WIU was in Prediker 12:2 en 6 ter verduidelijking het refrein ‘Gedenk daarom je schepper’ uit vers 1 toegevoegd. In de definitieve versie is dat weer geschrapt. Een subtiele, maar niet onbelangrijke aanpassing was dat het al te zeer uitleggende ‘maar’ in Prediker 11:9 moest wijken. Nu staat er gewoon ‘en’ (hieronder cursief weergegeven) en wordt in ieder geval de mogelijkheid opgehouden dat God in zijn oordeel niet zal vragen of men zich in zijn jeugd niet te buiten is gegaan, maar juist of men wel genoeg genoten heeft van zijn jeugd:

Geniet dus, beste vriend, van je jonge jaren, haal je hart op aan de dagen van je jeugd. Volg de wegen die je hart wil gaan, gun je ogen wat ze wensen. *En* onthoud bij alles wat je doet dat God je aan zijn oordeel onderwerpt.

De ontvangst

Over het algemeen werd de NBV in 2004 positief ontvangen, vooral in kerkelijke kringen. Opvallend was daarnaast de belangstelling in niet-kerkelijke kring, die echter vrij spoedig verflauwde. Bij de uitgave was nadrukkelijk ingezet op verspreiding buiten het gebruikelijke kerkelijke circuit. Heel bewust was daar bij het uitzoeken van de uitgevers rekening mee gehouden, net zo goed als het vertalen zelf en het commentaar daarop niet alleen aan theologen maar ook aan literatoren was toevertrouwd. Vertalen gaat vooraf aan theologie, zo luidde een van de eerste vertaalprincipes. De Bijbel werd door de uitgave van de NBV en de flinke publiciteit daaromheen door velen omarmd als een belangrijk cultureel monument en de NBV won in 2005 zelfs de NS Publieksprijs.

De presentatie vond plaats op 27 oktober (Rotterdam) en 29 oktober (Antwerpen). In veel kerken werd de NBV de volgende zondag al dankbaar in gebruik genomen, soms in de speciale kanselbijbeditie, vaak in de gratis aangeboden editie. Dat was op 31 oktober. De kerkelijke introductie viel dus samen met Hervormingsdag. Daarmee werd indirect nog eens benadrukt dat de NBV vooral ook gewaardeerd kan worden als een belangrijk oecumenisch initiatief. In plaats van de vroeger op deze dag zo vaak beleefde vijandigheid tussen protestanten en rooms-katholieken kwam nu het besef dat men put uit één

bron van inspiratie. Van tevoren was die mooie gedachte echter al enigszins gerelativeerd. Bisschop Hurkmans had tijdens de Alverna Conferentie van de RCOB enkele maanden voorafgaand aan de introductie van de NBV verklaard dat de nieuwe interconfessionele bijbelvertaling niet in de rooms-katholieke eredienst gebruikt zou gaan worden. Voor velen kwam dat als een onaangename verrassing. Het leek alsof de bisschoppen hun in 1993 gegeven instemming met de NBV weer introkken. Dat was echter niet het geval. Vanaf het begin hebben de bisschoppen duidelijk aangegeven dat ze wat betreft de keuze van de bijbelvertaling in de liturgie gebonden waren aan het door Rome voorgeschreven gebruik van de officieel erkende Latijnse vertaling. Als basis voor de liturgische teksten wordt de WV (in de versie van 1978) gebruikt. Het was al heel wat dat bisschop Hurkmans bij de genoemde gelegenheid verklaarde dat de bisschoppen geen enkel bezwaar hadden tegen het gebruik van de NBV in vergaderingen, studiebijeenkomsten, oecumenische vieringen en het persoonlijk bijbellezen.

De protestantse kerken reageerden zoals gebruikelijk verdeeld. In de Christelijke Gereformeerde Kerken komt de NBV, als het aan de synode ligt, niet op de kansel. Gebruik in de eredienst wordt volgens een besluit uit 2007 'met klem' ontraden. De Protestantse Kerk in Nederland (PKN) en de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv) daarentegen hebben de NBV al vrij snel vrijgegeven voor gebruik in de eredienst. Bij de synode van de GKv ging dat soepel, dankzij het voorbereidende werk van de Deputaten Bijbelvertaling. Bij de PKN ging het echter niet zonder slag of stoot. Tegenstanders voerden daarbij vooral aan dat er meer theologie in de NBV zit dan de vertalers willen toegeven en dat er op die al dan niet bewust meespelende theologische overwegingen wel het een en ander valt af te dingen. Een voorbeeld is Job 1:16.

NBG 1951	Het vuur Gods viel van de hemel en verbrandde de schapen en de knechten en verteerde ze.
WV 1995	Een geweldig vuur is uit de hemel gevallen, het heeft vreselijk huisgehouden onder schapen, geiten en herders en het heeft ze vernietigd.
NBV	Een verwoestende bliksem uit de hemel trof de schapen en geiten en de knechten, en het vuur verbrandde en verteerde allen.

In de NBV en de WV valt er dus een verwijzing naar God weg. Juist het vermijden van het woord 'God' zegt iets over de achterliggende theologie. God krijgt niet rechtstreeks de schuld van de ramp. Het is de vraag of de vertalers dat ook zo bedoelden. In hun toelichting geven zij aan dat ze 'van God' opvat-

► Aanbieding NBV aan koningin Beatrix door de voorzitter van de begeleidingscommissie van de NBV, S.J. Noorda, in de Doelen in Rotterdam, 27 oktober 2004.

Foto: NBG/Sandra Haverman.

ten als een aanduiding van de overtreffende trap, vergelijkbaar met de formulering in Hooglied 8:6, waar een zelfde vertaalkeuze is gemaakt, of Genesis 1:2, waar de overtreffende trap in de noot terechtgekomen is. Veel discussie werd ook opgeroepen door de vertaling van Matteüs 10:29.

NBG 1951	Worden niet twee mussen te koop aangeboden voor een duit? En niet een daarvan zal ter aarde vallen zonder uw Vader.
WV 1978	Verkoopt men niet twee mussen voor een stuiver? En toch zal buiten de wil van uw Vader niet een mus op de grond vallen.
WV 1995	Twee mussen kosten toch maar een stuiver? En daarvan zal er niet één op de grond vallen buiten jullie Vader om.
NBV	Wat kosten twee mussen? Zo goed als niets. Maar er valt er niet één dood neer als jullie Vader het niet wil.

De vermelding van Gods wil in deze context kan men associëren met het zwaar beladen dogma van de voorzienigheid. Er wordt vaak op gewezen dat

hier in het Grieks het woord ‘wil’ juist ontbreekt. De NBG 1951 vertaalt hier daarom ook met ‘zonder uw Vader’. In de WV van 1978 staat ‘buiten de wil van uw Vader’, terwijl in de WV van 1995 de ‘wil’ juist weer is weggelaten. Dat laat theologisch de mogelijkheid open om God niet te zien als degene die op afstand alles regelt, maar juist als degene die de dingen niet zozeer regelt als wel nabij is en blijft. Deze gevoeligheid was bij de vertalers niet onbekend. Zij hebben zich daardoor echter niet willen laten leiden en merken op in hun toelichting:

Sommige lezers zijn geschrokken van Matteüs 10:29 in de NBV. Als God beschikt over leven en dood, heeft hij dan ook de hand in ziektes, in ongelukken, en in rampen? Komen al die vreselijke dingen ook van God? Dit is al eeuwenlang een theologisch vraagstuk. En het is ook een vraag waar gelovigen keer op keer mee worstelen. Toch is het niet de taak van bijbelvertalers om er een antwoord op te geven. Hún taak is om een vers als 10:29 duidelijk en getrouw te vertalen.

Overigens is het niet uitgesloten dat bij de voor 2016 geplande herziening van de NBV wel rekening gehouden zal worden met de geuite kritiek. Op de webpagina met informatie over de herziening van de NBV wordt gesteld dat de vertaling ‘buiten jullie Vader om’ het Grieks goed weerspiegelt.

Bij zijn afscheidscollage in 2006 betoogde Cees Houtman dat men de NBV geen kerkelijke vertaling kan noemen. Zo’n vertaling zou middelpuntzoekend moeten zijn, aansluitend bij de uitleg binnen de christelijke traditie. In plaats daarvan is de NBV volgens Houtman juist middelpuntvliedend omdat in veel gevallen de vertaling ruimte laat voor opvattingen die in die traditie zijn afgewezen. Hij noemt als voorbeeld Genesis 6:1-2. De NBV haalt hier de mythologische achtergrond naar boven die in strijd is met het later dominant geworden monotheïstische godsbeeld. Vertaaltechnisch is het mogelijk, theologisch is het volgens Houtman ongepast.

NBG 1951 ¹Toen de mensen zich op de aarde begonnen te vermenigvuldigen en hun dochters geboren werden, ²zagen *de zonen Gods*, dat de dochters der mensen schoon waren, en zij namen zich daaruit vrouwen, wie zij maar verkozen.

NBV ¹Zo kwamen er steeds meer mensen op aarde, en zij kregen dochters. ²*De zonen van de goden* zagen hoe mooi de dochters van de mensen waren, en ze kozen uit hen de vrouwen die ze maar wilden.

Houtman noemt in dit verband ook het veelbesproken Jesaja 7:14, dat in Matteüs 1:23 wordt geciteerd als een verwijzing naar de maagdelijke geboorte van Jezus.

SV Daarom zal de Heere Zelf ulieden een teken geven; ziet, een maagd zal zwanger worden, en zij zal een Zoon baren, en Zijn naam Immanuel heten.

NBG 1951 Daarom zal de Here zelf u een teken geven: Zie, de jonkvrouw zal zwanger worden en een zoon baren; en zij zal hem de naam Immanuël geven.

WV Daarom geeft de Heer zelf een teken aan u: Zie, de jonge vrouw is zwanger, en zal een zoon ter wereld brengen, en u zult hem de naam Immanuël geven.

NBV Daarom zal de Heer zelf u een teken geven: de jonge vrouw is zwanger, zij zal spoedig een zoon baren en hem Immanuel noemen.

Waar eerdere vertalingen in ieder geval nog de mogelijkheid van een verbinding openlieten, staan beide teksten in de NBV volledig los van elkaar.

▲ Bij de evangelische boekhandel De Rank in Kampen stonden de mensen in de rij om een exemplaar van de NBV aan te schaffen, 28 oktober 2004.

Foto: Gerlinde Schrijvers

Karel Deurloo en Nico ter Linden wijdden in 2008 een heel boek aan de kritische beoordeling van de NBV. Zij stellen een groot aantal correcties voor, waarbij in hun ogen de vertaling dichter bij het originele Hebreeuws en Grieks kan blijven. Het boek werd aangeboden aan de leden van de synode van de PKN toen die in 2010 moest beslissen of de NBV definitief toegelaten zou worden voor gebruik in de eredienst (naast de SV en de NBG 1951). Het ondersteunde een door velen ondertekend verzoek om het besluit uit te stellen tot de aangekondigde herziening van de NBV. De synode besliste anders en accepteerde de NBV. Een argument daarbij was het feit dat duidelijk was dat de herziening van de NBV van beperkte omvang zal zijn en het karakter van deze vertaling niet zal veranderen. In sommige gevallen zal men wellicht tegemoetkomen aan de door Deurloo en Ter Linden geuite bezwaren, bijvoorbeeld in Genesis 1:2.

NBV	De aarde was nog woest en doods.
Deurloo/Ter Linden	De aarde was woest en leeg.
Herziening NBV	De aarde was woest en doods.

Op de webpagina van het NBG over de herziening van de NBV wordt daarbij opgemerkt dat het gebruik van het woord ‘nog’ vanuit taalkundig en narratief oogpunt verantwoord is: het gaat over de toestand die voorafgaat aan het spreken van God. Maar het woord leidt tot veel misverstand en discussie. Daarom zal overwogen worden ‘nog’ te schrappen.

In de meeste gevallen liggen de vertaalprincipes echter te ver uiteen om tot overeenstemming te komen. In zoverre herhaalt het werk van Deurloo en Ter Linden de discussie die veertig jaar geleden gevoerd werd rondom de Gemeenschappelijke Nederlandse Vertaling. Die discussies zullen er ook wel altijd blijven. Gelukkig worden er tussendoor ook nog weloverwogen nieuwe vertalingen geproduceerd, zowel vertalingen die meer gericht zijn op de ontvangende taal als vertalingen die zo dicht mogelijk bij de gevende taal willen blijven.

Geraadpleegde literatuur

Karel Deurloo & Nico ter Linden, *Het luistert nauw. De Nieuwe Bijbelvertaling nader bekeken*, Amsterdam 2008; tweede druk onder de titel: *Niet zo, maar zo. Honderd en enige vraagtekens bij De Nieuwe Bijbelvertaling*, Amsterdam 2010.

Cees Houtman, *De schrift wordt geschreven. Op zoek naar een christelijke hermeneutiek van het Oude Testament*, Zoetermeer 2006. Op 50-53 schrijft hij daarin over de NBV als middelpuntvliedende vertaling.

Klaas Spronk, *Het verhaal van een vertaling. De totstandkoming van De Nieuwe Bijbelvertaling*, Heerenveen 2005. Het bovenstaande artikel is grotendeels gebaseerd op dit boek. Daarin is ook de bronvermelding voor de aangehaalde feiten te vinden.

Klaas Spronk, Clazien Verheul, Lourens de Vries & Wim Weren (red.), *De Bijbel vertaald. De kunst van het kiezen bij het vertalen van de bijbelse geschriften*, Zoetermeer 2007.

Prof.dr. K. Spronk is als hoogleraar Oude Testament verbonden aan de Protestantse Theologische Universiteit.

Aankondiging nieuwe uitgaven Nederlands Bijbelgenootschap

Super Samaritaan. Meesters en juffenbijbel

De mooiste bijbelverhalen van meesters en juffen in Nederland.

Een unieke uitgave met vijftien zeer gevarieerde en soms verrassende bijbelverhalen, gekozen uit meer dan tachtig inzendingen van meesters en juffen in Nederland. De illustraties in het boek zijn getekend door schoolkinderen.

Dit is een uitgave bij het tweehonderdjarig jubileum van het Nederlands Bijbelgenootschap.

Doelgroep: 8-12 jaar / leerkrachten en ouders
ca. 96 pagina's

ISBN 978 90 8912 075 5

Prijs ca. € 12,50

▲ Omslag *Super Samaritaan. Meesters en juffenbijbel*.

Allemaal mannen. 20 bijbelse portretten

Vier Nederlandse theologen – Nico ter Linden, Tom Mikkers, Teunard van der Linden en Erik van Halsema – portretteren twintig mooie, wispelturige, machtige of wijze mannen uit de Bijbel, onder wie Simson, Petrus, Pilatus en Job. Bij iedere bijdrage is een kunstafbeelding te zien. Het boek verschijnt bij de tentoonstelling 'Thuis in de Bijbel' in Museum Catharijneconvent (februari t/m augustus 2014). Met een voorwoord van Arie Boomsma en een cd met gesproken bijbelteksten.

Een uitgave in samenwerking met NCRV – *Schepper & Co* en Museum Catharijneconvent.

◀ Omslag *Allemaal mannen. 20 bijbelse portretten*.

Met cd

ca. 140 pagina's

ISBN 978 90 8912 076 2

Prijs ca. € 15,95 (leden van het NBG kunnen dit boek met korting aanschaffen, zie daarvoor het relatiemagazine dat eind juni verschijnt)

Jeugdbijbel

Bijna vier jaar lang werkten uitgevergroep Royal Jongbloed en het NBG aan dit unieke boek.

De auteurs – Mireille Geus, Corien Oranje en Lieke van Duin – vertellen elk verhaal vanuit een eigen perspectief: soms vanuit de hoofdpersoon in het bijbelverhaal zelf, soms vanuit het perspectief van een kind dat de gebeurtenis kan hebben meegemaakt. Zo zijn de verhalen vanuit een originele invalshoek geschreven, waardoor ze op een nieuwe en verrassende manier dichtbij komen. Illustrator Irene Goede is bekend van haar dierenillustraties in het *NRC*. Zij maakte de vele tekeningen in de *Jeugdbijbel*.

Het NBG voorzag in achtergrondmateriaal en exegetische informatie en las mee met de uitwerking ervan in de verhalen. Uitgevergroep Royal Jongbloed heeft de auteurs en de illustrator begeleid om er een mooi en verzorgd geheel van te maken.

De *Jeugdbijbel* is bedoeld voor de leeftijdsgroep 9-12 jaar en is dus een kinderbijbel voor iets oudere kinderen, met een ruime keuze aan verhalen om zelf te lezen, om voor te lezen of samen aan tafel te lezen.

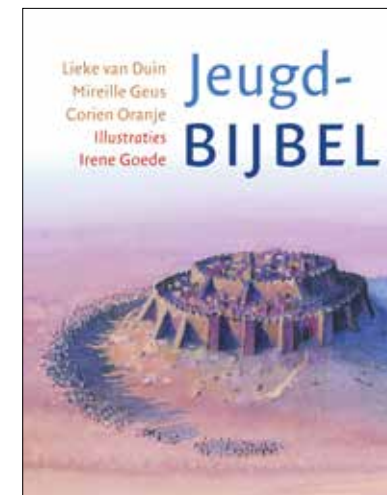
Er is een gratis voorpublicatie met vier verhalen beschikbaar in de (christelijke) boekhandel en op de site van het NBG (kijk onder *Nieuws*).

ca. 400 pagina's

ISBN 978 90 8912 037 3

Prijs ca. € 32,50

Presentatie tijdens het bijbelfestival; te koop vanaf 28 juni

▲ Omslag *Jeugdbijbel*.

De Bijbel in Gewone Taal komt eraan

De *Bijbel in Gewone Taal* (BGT) verschijnt in oktober. De voorpublicatie heeft veel belangstelling gekregen. U vindt een groot aantal waarderende reacties op de website www.bgt.nl. Enkele voorbeelden daaruit:

De vertalers van de BGT zijn er uitstekend in geslaagd een bijbel op de markt te brengen die echt door iedereen begrepen kan worden. Een geweldig resultaat! Als bijbelwetenschapper ben ik bijzonder verheugd dat de grote zorg voor de begrijpelijkheid van de vertaling gepaard is gegaan met een eveneens zeer grote zorgvuldigheid om de brontekst zoveel mogelijk recht te doen.

(Wido van Peursen, hoogleraar Oude Testament, Vrije Universiteit Amsterdam)

Vertalen kan op allerlei manieren, al naar gelang het doel en de doelgroep. Maar de grote vraag is altijd: doet het resultaat recht aan de betekenis van de zinnen en grotere teksteenheden in het origineel? De gewone taal van deze vertaling vereist constant ingrijpende beslissingen en ongewone keuzen. Maar de essentie van wat de grondtekst wil zeggen is steeds zorgvuldig gerespecteerd en optimaal weergegeven.

(Henk Jan de Jonge, emeritus hoogleraar Nieuwe Testament, Universiteit Leiden)

Met veel genoegen las ik de vooruitgave van de BGT. Ik blijf de BGT een prachtig project vinden, en deel mijn enthousiasme graag met studenten en vertaalliefhebbers. De BGT biedt méér dan duidelijkheid. Juist door de eenvoud kan de vertaling de kern van de tekst raken en onder woorden brengen. Dat levert indringende leeservaringen op. Ook voor ervaren lezers.

(Vincent Hunink, universitair docent klassieke talen, Radboud Universiteit Nijmegen)

Op de website www.bgt.nl vindt u alles over de BGT:

- voorbeeldteksten;
- toelichting bij de vertaalkeuzes;
- reacties van lezers;
- informatie over de voorpublicatie en de e-book versie;
- *nieuw: elke week een bespreking van een vertaalkwestie.*

Ga mee in het verhaal van de BGT en bezoek de website.